Grols verleden

Tijdschrift voor de historie van Groenlo en directe omgeving

Themanummer: **Buurtvereniging 75 jaar de Walnoot**

Oudheidkundige Vereniging Groenlo

Jaargang 11 - nummer 14, maart 2012

Oudheidkundige Vereniging Groenlo

De Oudheidkundige Vereniging Groenlo (opgericht 15 januari 1976) heeft tot doel het bestuderen en vastleggen van gegevens op het gebied van geschiedenis, taal, folklore, genealogie en archeologie van Groenlo en directe omgeving. Tevens stelt zij zich ten doel het beschermen van het historisch erfgoed van Groenlo. Nadere informatie over onze vereniging is beschikbaar via onze folder die op het secretariaatsadres verkrijgbaar is.

Grols verleden

Tijdschrift voor de historie van Groenlo en directe omgeving

Jaargang 11 – nr. 14 (maart 2012)
Het tijdschrift verschijnt op onregelmatige tijdstippen.

Redactie:
Henny Garstenveld
Heemskerkstraat 12
7141 VT Groenlo
Tel. 0544-461818
e-mail: hennygarstenveld@kpnmail.nl

Samenstelling en tekst: Appie Hemeltjen

Eindredactie:
Ben Verheij, e-mail: btmverheij@planet.nl

Lay-out en vormgeving:
Ilse Froeling-Garstenveld en Henny Garstenveld

Druk: Drukkerij Maarse bv

Bijdragen:
Bijdragen voor ons tijdschrift kunnen op elke manier aangeleverd worden: mondeling, handgeschreven, typemachine of computermatig. Als men met de computer werkt, dan graag aanleveren op cd-rom of per e-mail met uitdraai op papier, de bijdragen graag voorzien van illustraties.

Overname artikelen:
Publicaties of overname van artikelen (geheel of gedeeltelijk) is alleen toegestaan met *schriftelijke* toestemming van de redactie.

Lidmaatschap:
Het lidmaatschap kost € 15,00 per jaar.
Aanmelding bij het secretariaat: Maria Monasso, Morgenzonstraat 3, 7141 DB Groenlo, tel. 0544 – 465193.
e-mail: mariamonasso@hotmail.com

www.ovgroenlo.nl.

ISSN 1569-9366

© Oudheidkundige Vereniging Groenlo

Inhoud

1. **Voorwoord**
Ben Verheij

2. **Inleiding**
Toon Heinsman

3. **75 jaar buurtvereniging de Walnoot**
Appie Hemeltjen
Truus Jansen-Gebbink
Frits Wolterink

Omslag:
Voorkant:
Notenboomstraat en de Walstraat

Achterkant:
Barakkenplaats en Nieuwestraat

Voorwoord

Op 1 januari 2011 bestond de buurtvereniging De Walnoot 75 jaar. Al in 2008 heeft het bestuur voorbereidingen opgestart om dit heuglijke feit niet onopgemerkt voorbij te laten gaan. Zo is er op 21 juli 2008 een eerste gesprek geweest tussen het bestuur van buurtvereniging De Walnoot en het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Groenlo. Het bestuur sprak daarbij de wens uit om tot een publicatie te komen die enigszins vergelijkbaar zou zijn met *Grols verleden nr. 7*. Dat is namelijk een Grols verleden special die in zijn geheel gewijd is aan *Buurtvereniging De Eibergseweg 75 jaar*. De Oudheidkundige Vereniging Groenlo heeft allerlei praktische tips gegeven voor de opzet van een dergelijk project en vervolgens is er een werkgroep gevormd bestaande uit Truus Jansen, Frits Wolterink en Appie Hemeltjen.
Deze werkgroep is voortvarend aan het werk gegaan daarbij ondersteund door allerlei mensen die op enigerlei wijze een relatie hadden en/of hebben met De Walnoot.
Met name moeten hier genoemd worden Roy Oostendorp en Joep van der Pluijm. Er kwam veel materiaal beschikbaar zowel qua tekst als wat betreft beeldmateriaal. Appie Hemeltjen heeft veel tekst aangeleverd en zich tevens bezig gehouden met het redigeren van alle binnen gekomen teksten. Zoals al gezegd zijn er ook veel foto's beschikbaar gekomen. De foto's zijn afkomstig van Henny Garstenveld en bewoners van de Notenboomstraat. Lay-out en vormgeving is verzorgd door Ilse Froeling-Garstenveld en Henny Garstenveld.

Een woord van dank aan al diegenen die hebben meegewerkt aan het tot stand komen van deze uitgave is dan ook zeker op zijn plaats.
Deze gezamenlijke inspanning heeft er voor gezorgd dat er een zeer lezenswaardig en interessant boekje ter tafel ligt. Dit nummer van het Grols verleden willen wij dan ook van harte in uw welwillende aandacht aanbevelen.

Ben Verheij

Voorzitter Oudheidkundige Vereniging Groenlo

Maart 2012

Inleiding

Geachte Walnoten en overige lezers,

Buurtvereniging de Walnoot bestaat 75 jaar. In 1936 begonnen als buurtvereniging voor de Notenboomstraat en de Walstraat en in de jaren negentig uitgebreid met de Houtwal, Nieuwestraat, Barakkenplaats, Bastionstraat en de Schoolstraat, nu een bloeiende buurtvereniging met 106 leden en 16 jeugdleden in hartje Groenlo.

Een buurtvereniging als de Walnoot heeft een ledenbestand in alle lengtes en gewichten, die op enkele uitzonderingen na, op alle mogelijke manieren proberen het leven zo aangenaam mogelijk te doen verlopen. Gezelligheid is troef. Natuurlijk is het jaarlijkse buurtfeest, steevast op de laatste zaterdag van januari, een uitermate belangrijke activiteit, maar niet de enige.

Kijk wat er gebeurt met carnaval aan voorbereidende werkzaamheden als carnavalskoppen zagen en schilderen, gezamenlijk groot en klein, ballonnen opblazen in zaal 9 naast de lift bij café de Kroon, waarbij het samen nuttigen van een kopje koffie met zelfgebakken kruidcake van Mirjam een genot is om mee te maken.

Het aanbrengen van de straatversieringen door de heren der schepping met aansluitend een door onze eigen kastelein Frans aangeboden alcoholische versnapering met een borrelnootje is een geweldige bezigheid. Ook het maken van het bloemenpaneel met de kermis, onder het afdak achter d'n Angang is elk jaar weer een feest om aan mee te werken, voor jong en oud. Na het plaatsen van het bloemenpaneel, de gezamenlijke maaltijd met weer later een drankje in de openlucht bij Ingrid en Hans achter het huis.

Meer activiteiten zijn in deze uitgave van Grols verleden aangegeven.

Tot slot wil ik iedereen, die aan de totstandkoming van deze uitgave hebben meegewerkt, hartelijk bedanken, met name de werkgroep bestaande uit Truus Jansen en de heren Frits Wolterink en Appie Hemeltjen, voor hun tomeloze inzet.

Toon Heinsman
Voorzitter "de Walnoot"

Notenboomstraat 75 jarig bestaan

Het risico

Vertellen over het ontstaan van de Notenboomstraat is een gewaagde klus. Het is een karwei waarbij het waarheidsgehalte, voornamelijk het prille begin van de straat, enig risico loopt. Hadden onze verre voorouders -"oud Notenboomstraatgangers"- het risico niet genomen de stap te nemen om zich hier te vestigen, dan hadden we wellicht nooit een Grolle, laat staan een Notenboomstraat gehad!

Mogelijk de eerste kortstondige bewoners

Het is goed mogelijk dat een groep Neanderthalers ongeveer honderdduizend jaar geleden, het huidige Grolse gebied tot hun jachtgebied uitkozen. In die tijd was het niet ongebruikelijk om verder te trekken wanneer de jacht weinig of niets opleverde. De mensen moesten natuurlijk wel wat te eten hebben.

De moderne mens

Geleidelijk aan verdween de laatste ijstijd. De Neanderthalermens ontwikkelde zich in vele eeuwen tot de zogenoemde Cro-Magnonmens of Homo-Sapiens. Deze moderne mens deed meer dan alleen jagen en verzamelen. Men was bezig dingen uit te vinden die het leven weer een stukje gemakkelijker maakten. De speerwerper werd uitgevonden. Een behoorlijke tijd later verscheen de pijl en boog op het wereldtoneel. Het gevolg daarvan was dat men eventueel alleen op jacht kon gaan. Men hoefde het dier niet meer te omsingelen om er van korte afstand het mes of de speer in te drijven. De jachtresultaten gingen met sprongen omhoog. Door de nieuwe technieken leefde men langer, had men meer voedsel en het risico om in aanraking te komen met scherpe tanden, geweien en hoeven nam af.

De landbouw komt richting Grol

De landbouw werd uitgevonden. Deze uitvinding mag wel één van de meest ingrijpende genoemd worden. Rond 6000 voor Chr. werd in het Nabije Oosten tarwe en gerst gekweekt en verbouwd. De veestapel bestond voornamelijk uit schapen, varkens, geiten en ander kleinvee. Vele eeuwen later kwam de landbouw de kant van Grol op. De jagers zagen deze ontwikkeling met argusogen tegemoet. Langzamerhand zagen ze hun vrijheid van beweging verdwijnen. Het boerenbedrijf kwam ervoor in de plaats en daarmee een zekere mate van zekerheid wat voedsel betreft.

Voor korte tijd

Men begon zich te vestigen op een plek waarvan men vermoedde dat daar wat te verbouwen en dus te leven viel. Zo kon het gebeuren dat een groepje mensen, een mengelmoes van jagers en boeren, hier neerstreek. Het was allerminst een gemakkelijk toegankelijk gebied tussen al die moerassen, bossen en heide. Kortom onland. Toch mogen we wel zeggen dat die mensen van weleer het nog niet zo gek bekeken hadden. Grol ligt vanaf de Slinge op een schuin omhoog lopend plateau. De hoogte bood de mensen destijds enige bescherming tegen eventueel hoog water. Niet ver van de Slinge, bouwde men enkele hutten.

Het vuur

Eeuwen geleden had de mens zich aangeleerd het vuur te beheersen. Later konden ze zelfs hun eigen vuur maken. Het was niet gemakkelijk, maar met veel engelengeduld en vele herhaalde pogingen sloeg de vonk over. Uiteindelijk resulteerde dit in een kampvuurtje. Bij het donker worden kwamen de eerste bewoners bij elkaar op de plek waar een knapperig kampvuurtje brandde.

Wisselingen van bevolkingsgroepen tot en met de Saksen

Toch bleef men in die tijd als volk niet altijd op dezelfde plek. Men verplaatste zich na verloop van tijd naar een ander gebied en hun plek werd ingenomen door andere volkeren. De Salische Franken gingen; de Chamaven kwamen. In 69 na Chr. kwam het Romeinse legioen even langs. Diverse culturen mengden zich met elkaar. Uit vondsten rondom Grol blijkt dat het hier in de prehistorie al een smeltkroes van culturen moet zijn geweest.

De bewoners vormden nabij het jaar 300 al een aardig hechte gemeenschap bestaande uit Chamaven en Franken. Een bedreiging waren de Saksische stammen. In de loop van vele jaren vermengden zij zich met de Chamaven en de Franken en de populatie kreeg de naam Saksen. De Saksen bleven permanent in Grol wonen.

Het ontstaan van de Notenboomstraat
Er werd nog wel gejaagd, maar men was niet meer afhankelijk van de jacht alleen. In de Slinge zwommen heerlijke vissoorten zoals de zalm. Vis stond regelmatig op het menu. Het moet vanaf de brink, het midden van de nederzetting, via de huidige Notenboomstraat een behoorlijk geloop geweest zijn om bij het favoriete visstekkie, in de buurt van de latere kanonsbulten, te komen.
De Notenboomstraat was niet het enige paadje dat door veel geloop ontstaan is. De Goudsmitstraat, de Rabeldersteeg en de Mattelierstraat passen ook aardig in dit patroon van paden. Het is heel aannemelijk dat de straten aanvankelijk door het vele geloop van mensen ontstaan zijn, net zoals de kerkepaden later.
Het patroon van deze oude paden is nog duidelijk herkenbaar op de huidige plattegrond van Grol.
Met recht kan gezegd worden dat de Notenboomstraat één van de oudste straten van Grol is.

Saamhorigheid in de Notenboomstraat
De aanvankelijk kleine gemeenschap "Grolsen" werd groter en vanuit de brink groeide de nederzetting uit tot een echt dorpje.
Aan de min of meer natuurlijk ontstane paden, die uitgroeiden tot brede paden en weer véél later straten werden, bouwde men hutten. Naast de hutten werden plekken vrijgemaakt om loodsjes te bouwen voor opslag van etenswaren zoals erwten, gerst, tarwe en noten. Het vee kreeg ook een beschutte ruimte evenals het veevoer.
De "Grolse" gemeenschap werd hechter en hechter. Men begon zich al aardig 'n Grolsen te voelen. In de Notenboomstraat, toen één van de langste straten met die merkwaardige 'nokse' bocht, werd regelmatig een kampvuurtje gemaakt. De pas gevangen vis en de jachtbuit werden boven het vuur klaargemaakt. De hele straat kon ervan meegenieten. Een pot bier erbij en het feestje was gemaakt. Toevallig maakte iemand wat muziek op een eigen gemaakte fluit. Weer een ander zei een tekst op. De tekst en de melodie sloegen aan en alle aanwezigen zongen uit volle borst: "De Notenboomsestraat gaat nóóóóit verloren fálderalderiere fálderalderare; en de Notenboomsestraat gaat nóóóóit verloren fáááálderalde rálde rálde rálde ráááá." Vele eeuwen later werd dat lied nog altijd gezongen tijdens een buurtreisje of buurtfeestje.

De stad Grol in 1828. Collectie drs. J.E. van der Pluijm

Bescherming
Ondanks de ogenschijnlijke onbezorgdheid, die het buurtfeestje rond het kampvuurtje uitstraalde, moesten de vroege bewoners zich beschermen tegen onverlaten die de "Grolsen" wilden aanvallen en beroven. Om het min of meer in de lengte doorgesneden halve ei, zoals destijds het stratenpatroon van Grol was, zijn wallen opgeworpen, grachten gegraven en omheiningen van manshoge stokken of palen, de zogenaamde palissaden, aangelegd.

Invoering van het christendom
Om en nabij 780 werd onder bevel van keizer Karel de Grote het christendom ingevoerd. Dat ging niet allemaal zonder slag of stoot. Onder de meest verschrikkelijke bedreigingen, die ook daadwerkelijk werden uitgevoerd, moesten de mensen eraan geloven. Tenslotte, zo'n beetje rond het jaar 900, was Grol aan de beurt en kwam het onder de bisschop van Münster terecht. De Grolsen waren gekerstend. Een deel van de toenmalige bewoners van de Notenboomstraat zag dat er op de markt een hoog en groot gebouw verrees. Dit was een gebedshuis, dat men kerk is gaan noemen. Het kreeg de naam St. Calixtus.

De Notenboomstraat en zijn ligging
De Notenboomstraat was de laatste straat aan de noordzijde van Grol. Bij de 'nokse' bocht, vanaf de markt gezien, ging de straat richting zuid om even later over te gaan in de Goudsmitstraat. De afstand tussen de Notenboomstraat en de Slinge was ongeveer de lengte van de huidige Schoolstraat (95 stappen). Ook de markt lag toen kort bij de Slinge. De Slinge en de Notenboomstraat liepen een groot deel parallel aan elkaar.

Grol groeit van dorp naar stad
Grol werd groter en moest uitgebreid worden. Noordwaarts werd een behoorlijk dikke muur gebouwd, strak langs het water van de Slinge. Deze muur moest, naast mogelijke aanvallen van buitenaf, Grol enige bescherming bieden tegen het schuren van het water en de onberekenbare stromen van de Slinge. Soms was ze een lieflijk onschuldig stroompje, dan weer een genadeloos en niets ontziend gewelddadige beek. Deze muur liep vanaf Jongensstad, Gasthuisstraat, Barakkenplaats, Bastionstraat richting de latere wal (kanonsbulten). De kanonsbulten was toen nog een schiereiland. De Walstraat, Houtwal, Beltrumsestraat, Ziekenhuisstraat, Kerkwal, Lievelderstraat, Nieuwstad en Nieuwestraat (enkele namen geven het nieuwe aan), behoorden tot de uitbreiding van Grol. Goed voorstelbaar is dat diverse uitbreidingen geleidelijk gegaan zijn en andere weer wat sneller, afhankelijk van de op dat moment grootste behoeften en centen. Er werden twee stadspoorten gebouwd, de Beltrummerpoort en de Lievelderpoort. Vanwege andere oorlogsmethoden werden de wallen deels geslecht en werden meer naar buiten hoge stenen muren aangelegd. Ook de Nieuwepoort werd gebouwd. Zo langzamerhand werd Grol van nederzetting een dorp om op 1 december 1277 stadsrechten te krijgen. Tot op de dag van vandaag zijn de Grolsen én de Old Grolsen daar trots op. Op gezette tijden wordt dat ook uitbundig gevierd. Terecht! Moge dat eeuwen en eeuwen zo blijven!

De stadsrechten
De verkregen stadsrechten waren gelijk aan de stadsrechten van Zutphen. Het bracht de stad Grol het recht om zijn eigen munt te slaan en in omloop te brengen. Het gaf de stad vrije burgerrechten. Grol was allerminst een rijke stad, zoals Deventer of Zutphen.

Waarom Grol?
Graaf Otto II van Zutphen had het nog niet zo gek bekeken om in 1236 Grol te kopen van Hendrik Heer van Borculo. Graaf Otto II vond Grol, ter verdediging voor zijn grondgebied én de oostgrens, een belangrijke vooruitgeschoven post richting Westfalen. De keuze voor Grol was mede te danken aan zijn strategische ligging en de vele rondom liggende moerassen. Daardoor was Grol moeilijk bereikbaar en zodoende goed te verdedigen.

Vele duizenden stenen over de Vredense (zand)weg naar Grol voor de vestingwerken
Deze situatie heeft ongeveer 300 jaar geduurd, totdat Karel V Graaf Otto II dwong de Graafschap Zutphen, inclusief Grol, aan hem af te staan. In 1546 werd vanwege de voortdurende militaire dreiging vanuit het oosten, een begin gemaakt met het versterken van de vestingwerken om Grol. In het jaar 1554 werd een groot aantal stenen, ruim 700.000 stuks, gebakken in de steenovens aan de Koerboom. Het vervoer van dit grote aantal stenen ging over de Vredense (zand)weg naar Grol. De zware vracht werd vervoerd met paarden en wagens. Elke vrachtrijder deed per dag één vracht. Negentig vrachtrijders waren nodig voor het vervoer. Nadat de stenen in Grol waren afgeleverd, hebben van de negentig er vijftig

vrachtrijders in Hotel de Zwaan aan de Notenboomstraat van een ontbijt mogen genieten welke verzorgd werd door de waard Theeus Hackenbroeck. De vijftig ontbijten hebben 'slechts' drie gulden en 65 cent gekost.

In hotel de Zwaan stond in 1944 mijn wieg. Het was toen al lang geen hotel meer maar woonhuis met kappers-zaak. Wel waren de bijzondere kenmerken van een hotel aanwezig. De lange gang met aan weerszijden de kamers. Op de deur van het toilet stond nog het nummer 100 geschilderd.

Hetzelfde gebleven

Er bestaat een militaire strategische kaart van de vesting Grol, door Jacob van Deventer in 1561 getekend, waarop de Notenboomstraat al wordt weergegeven. In het verlengde van de Notenboomstraat, voorbij de kruising met de Beltrumsestraat, volgt de Goudsmitstraat. Halverwege deze straat bevindt zich de doodlopende Koningssteeg. Behoudens de Walstraat is deze situatie, nu 449 jaren later, nagenoeg precies hetzelfde.

De stad Grol in 1561. Collectie drs. J.E. van der Pluijm

Bakkerij Wissink

Notenboomstraat

Notenboomstraat

Getouwtrek om Grol
Grol werd rondom 1570 Staats. Andere delen van de Nederlanden waren dat reeds of zouden spoedig volgen. Vanaf die tijd is het getouwtrek om Grol begonnen. De Spaanse troepen kwamen, de Staatsen gingen. Bijzonder is wel dat de Spaanse troepen op 26 juli 1595 zijn grootste kracht vond in de krasse 92-jarige bevelhebber Cristoforo de Mondragon (1504-1596). Mede door zijn strategie moest Maurits de kuierlatten nemen. Grol bleef zo nog een paar jaar in Spaanse handen.

De Staatsen
Met de komst van de Staatsen kwamen de Grolsen wederom in een ellendige periode terecht. Er was veel armoede en daarom nauwelijks iets te eten. De Grolsen hadden met de Spaanse troepen samengewerkt. "Wie zich brandt moet op de blaren zitten", was de redenering van de Staatsen.
Tijdens het Staatse bewind kwam de protestantisering op gang. De katholieken kregen te maken met grote beperkingen. In het openbaar mochten zij niets laten merken van hun geloof. Pastoor Wolsinck (dec. 1597) kon dit niet langer aanzien en verliet Grol. Ondanks alles bleven de Grolsen in meerderheid katholiek en als zodanig werden zij door de Staatsen als pro-Spaans beschouwd. De katholieken werden zelfs gestraft vanwege dit pro-Spaans gedrag. Naar servitiegelden om de kosten enigszins te dekken van inkwartiering van de Staatse soldaten konden ze fluiten. Daar tegenover stond dat de Grolse burgers weinig zin hadden om tijdens de belegering door Spinola aan de verdedigingswerken te werken. Door al die belegeringen van Grol, tussen 1595 en 1607, waren de burgers zéér aangedaan. Dit gold ook voor de bewoners van de Notenboomstraat. Telkens weer heerste er grote armoede en doffe ellende. Aan verplichtingen kon niet of nauwelijks worden voldaan.

Geen pretje
Het leven was in die tijd, 1572, niet gemakkelijk. Het Spaanse garnizoen vertoonde een gedrag, dat op zijn minst walgelijk en afschuwelijk mag worden genoemd. Daarom maakten de gedupeerden dat ze weg kwamen richting het platteland, waarbij ze al hun bezittingen achterlieten. Deze werden door de bezetter in beslag genomen. De huizen van de vluchtende burgers werden afgebroken en tijdens de wintermaanden opgestookt.

De zwarte dood
Er was wereldwijd gezien in die tijd nog meer ellende. Door de pestepidemieën ontvolkten tijdens de late Middeleeuwen hele gebieden. Sommige regio's ontvolkten zelfs tot wel veertig procent waardoor akkers en dorpen er behoorlijk verlaten bij lagen. In Grol werd in 1608 buiten de stad een pesthuis voor de soldaten in elkaar getimmerd. Dat gebeurde op een eiland in het water met de naam 'Het Pand'. De zwarte dood, zoals de pest werd genoemd, heeft in de Nederlanden 320 jaren huis gehouden. Het begon in 1349 om in 1669 op even mysterieuze wijze te verdwijnen als dat de ziekte gekomen was.

Het vervoer en de opslag van munitie in Grol
In die tijd van steeds terugkerende oorlogen en belegeringen was er natuurlijk munitie nodig om de strijd aan te gaan. Onder munitie werd in die tijd niet alleen buskruit en kogels bedoeld, maar ook gereedschappen zoals schoppen en houwelen.

Vervaardigde hulpmiddelen die van pas kwamen om de strijd tot een goed einde te brengen
De munitie werd allereerst vanaf de Rijn bij Wesel opgehaald en naar Grol getransporteerd. Boeren rondom Grol moesten dit gevaarlijke karwei opknappen. Met hun paarden en karren, vergezeld van de nodige ruiters ter bescherming, werd de vracht op de plek van bestemming gebracht. Deze min of meer veilige opslag van het buskruit en ander oorlogstuig was destijds nabij kloosters of kerken. In Grol was dat nabij het klooster Engelhuizen en de St. Calixtus-kerk. Deze twee gebouwen waren in 1597 de enige stenen gebouwen van Grol, aldus Anthony Duyck. Omdat Grol een buskruitdepot van het Spaanse leger was, werd er van daaruit buskruit verzonden naar bijvoorbeeld Oldenzaal, Bredevoort en andere steden.

De Notenboomstraat als verbindingsstraat
In Grol zelf ging het transport van buskruit van het klooster Engelhuizen naar het Noorderbastion (kanonsbulten) via de Notenboomstraat. Ook vanaf de St. Calixtuskerk op de markt zijn er heel wat kilo's buskruit door de Notenboomstraat gegaan. De Notenboomstraat was een belangrijke verbindingsstraat. De Notenboomstraat moet toen al een relatief brede straat geweest zijn.
Ook nu nog is de Notenboomstraat, gemeten van huis tot huis aan de overzijde, geen smalle straat te noemen, ondanks dat het geen echte

doorgaande straat is zoals nog niet zo lang geleden de Beltrumsestraat een drukke verkeersader in Grol was. Met de komst van de rondweg is dat anders geworden.

Voorzichtig, buskruit

In het begin weet je dat je met een zodanig gevaarlijk goedje als buskruit bijzonder voorzichtig moet omspringen om het niet voortijdig te laten springen. Echter, als je er dag in dag uit mee omgaat, komt er een zekere mate van gewenning, waardoor het gevaar niet permanent wordt onderkend. Zo gebeurde het op een dinsdag, de zeventiende augustus 1627, de29ste dag tijdens het beleg van Grol, dat een soldaat, niet denkend aan het gevaar, met vuur bezig was in de buurt van een paar vaten buskruit. Het vuur kwam in aanraking met de twee vaatjes. Er volgde een enorme explosie die tot ver in de omtrek te horen was. Maar liefst veertig omstanders werden gedood door verbrandingen of anderszins.

Grote branden

Buiten de directe oorlogshandelingen heeft Grol in het verleden diverse grote branden meegemaakt. Op 27 april 1607 in de avond rond de klok van tien brak er brand uit vlakbij het klooster Engelhuizen. Niet duidelijk is of deze aangestoken is.
Er werd wel gekeken richting een vrouw, waarvan men het vermoeden had dat zij het pottenbakkershuisje zou hebben aangestoken. Het huisje stond vlakbij het klooster. Door de rovende soldaten werd het blussen door de burgers ernstig tegengewerkt. Dit wangedrag heeft er toe bijgedragen dat het klooster geheel in de as werd gelegd. Een jaar later woedde er eveneens een fikse brand. Hier was sprake van zorgeloosheid van Bourgondische soldaten. Een huis dat dichtbij de kerk en het munitiedepot stond, werd geheel door brand verwoest. Op het nippertje is de stad Grol aan een ramp ontkomen. Vier jaar later werd Grol wederom getroffen door een behoorlijke brand.

Plattegrond van Grol 1627. Collectie drs. J.E. van der Pluijm

Door de brandschade was de huisvesting voor de soldaten onvoldoende geworden. Er werden barakken gebouwd. Zo ontstond de Barakkenplaats.

Op het nippertje

Een bijna totale vernietiging van Grol bracht de brand van 1 april 1623 met zich mee.
Vuur werd in die dagen bewaard. Een soldaat had voor het slapen gaan zijn vuurtje wat te groot aangelegd. Het vuur werd mede door de sterke oostenwind zo groot dat er geen houden meer aan was. Het was nog steeds moeilijk om vuur te beheersen. Binnen een mum van tijd stond de hele stad in lichterlaaie. Driekwart van de hele stad werd in de as gelegd. Ook van de stadsboerderijtjes aan de Notenboomstraat was niet veel meer over. Dat we nog steeds kunnen schrijven over de Notenboomstraat is te danken aan het feit dat op het laatste moment het kruitmagazijn gespaard bleef. Zogezegd, de grote alles vernietigende plof bleef uit.
Tot de grote brand van 1623 bestond de Notenboomstraat hoofdzakelijk uit stadsboerderijtjes. De muren van die stadsboerderijtjes waren opgebouwd uit "sprenkels" (twijgen), die met leem of mest waren aangesmeerd, een soort van gewapende stront. De daken waren van stro gemaakt. Het is niet moeilijk voor te stellen dat dit alles nogal brandgevaarlijk was. Takken, stro en mest zijn gewilde prooien voor de gretige vlammen.

Wederopbouw na april 1623

Na de alles verwoestende brand werd Grol weer opgebouwd. Uit die tijd zijn in de Notenboomstraat nu nog enkele huizen te vinden. De alom bekende stadsboerderij is één van de weinige juweeltjes uit het Grol van weleer. Op 12 mei 1954 vond het Grols Museum onderdak in één van de oudste gebouwen van Grol aan de Notenboomstraat. Een 17de eeuwse schuurdeurboog is toen ook geplaatst. Omdat de oude gildebroeders met standaardmaten werkten, paste deze boog perfect in de schuur aan de Notenboomstraat. De grote deur keert naar de weg toe evenals bij de oude boerderijen op het platteland. Door de brede deuren konden de oogstwagens naar binnen rijden. Boven deze grote deur staat:

"Behoedt uns Her voer sunde und schandt bewart dit hus vor ungeluck und brant".

Bij de oude boerderijen op het platteland ligt het woongedeelte van de weg af. De stadsboerderij aan de Notenboomstraat is verstedelijkt en heeft naast de 'niendeur' nog een zogenaamde "burgelijke" ingang, ook wel de boavendeure genoemd. Opzij van die ingang is een kamer, die de groene of kostgangerkamer genoemd werd. Bekenden kwamen binnen door de 'niendeure'. Vreemd volk werd binnengelaten door de 'boavendeure'. In een plattelands boerderij vond men dit niet.

Meestal kon men niet om de stadsboerderij heen lopen. De ruimte in de Notenboomstraat was daar te beperkt voor.

De constructie van de stadsboerderij was nagenoeg gelijk aan die van het Nedersaksische hallehuis; gebintwerk met vullingmuren die uit "vakwerk" bestonden. *(zie foto rechts voor voorbeeld)*

Stadsboerderij

Gered
Op een haar na is de stadsboerderij gered van de ondergang. In het begin van de jaren vijftig zou het met de grond gelijk gemaakt worden. Het was niet meer dan een nauwelijks aan te zien bouwval. Gelukkig konden er links en rechts wat centen losgepeuterd worden om de status 'in redelijke staat van onderhoud' te verkrijgen.

Gedeeltelijk gered
Minder bekend is het pand tegenover de stadsboerderij. Enkele jaren geleden woonden daar Jan en Marie Nales. Kapper Hemeltjen heeft daar zijn laatste kappersdagen mogen beleven. Jan en Marie hebben het huis de naam "Nooit Gedacht" gegeven.

Door verbouwing is het helaas geen monument meer. De andere helft van de woning staat wel op de monumentenlijst. Dit huis is gebouwd omstreeks 1624, kort na de grote brand.

Eind 19de eeuw is dit huis gesplitst in wat het nu is, twee huizen. Het was niet zo maar een huis. Vanwege zwart geblakerde plafonds en balken is het vermoeden gerechtvaardigd dat er een smederij, wapenmakerij of bakkerij in heeft gezeten. De dakveren waren gemetseld en de buitenmuren zijn behoorlijk dik om de gemetselde dakveren te kunnen dragen. Tot ongeveer het jaar 2000 lagen er nog oude zware balken in het huis. Uit onderzoek is gebleken dat deze balken stammen uit 1623. Naast het voormalige huis van Jan en Marie staat het huis, dat in onze herinnering de naam "d'n Angang" droeg. Ook dit huis is gebouwd omstreeks 1624. De achterkant van dit huis heeft een opvallende brede klokgevel.

Beide foto's geven een kijkje in de Notenboomstraat

Een oud verhaal uit de Notenboomstraat
Een merkwaardige gebeurtenis doet zich voor op 4 december 1608. Wilhelm Hummelingh en zijn huisvrouw Liesken verkopen een huis met hof in de Notenboomstraat aan de zuster vanWilhelm, Truede Hummelingh, huisvrouw van Henrich Warners van Haxberghe. Nog diezelfde dag schenkt zij haar broer Wilhelm Hummelingh de zojuist van hem gekochte woning met hof uit een vorm van broederliefde. Vervolgens krijgt de broer nog drie stukken land gelegen op de Somers Esch. Aan de schenking zit wel een voorwaarde vast: het huwelijk van Truede en Henrich moet kinderloos blijven.

De Spaansen
Bijna 21 jaar hebben de Spanjaarden het in Grol voor het zeggen gehad. Zij hadden Grol tot steunpunt gemaakt voor hun tochten in de wijde omgeving. De Spaansen hebben er voor gezorgd dat de katholieke godsdienst in en rondom Grol verankerd werd.
Op 3 november 1606 voelden de Grolsen zich niet erg op hun gemak; Maurits kon zo maar de stad heroveren. In alle vroomheid sloegen de Grolsen aan het bidden opdat de Staatsen door hevige storm en een angstaanjagend onweer het hazenpad mochten kiezen.
Het gebed in processie van pastoor Cornelius Fabritius over de stadswallen werd uit eigen opwelling gevolgd door de Grolse burgers. Zij bleven veel liever onder de Spaanse katholieken. Men zou kunnen zeggen dat de gebeden en de processiegangen werden verhoord. De bevolking was niet op de hoogte van de komst van een ontzettingsleger. Op 12 november 1606 beëindigden de Staatse troepen de belegering en verlieten Grol. Als dank aan God werd een processie langs de wallen gehouden.

Het Twaalfjarig Bestand
Het Twaalfjarig Bestand bracht enige rust. Naast de relatieve rust was er de mogelijkheid de stad uit te breiden. De centen waren keer op keer wel het grote struikelblok. Toch zagen de Spanjaarden in dat Grol een stevige vesting moest worden. Matthijs van Dulcken, gouverneur van Grol, heeft evenals vermogende Grolse ingezetenen, geld voorgeschoten om het metselwerk aan de poorten en dergelijke te kunnen laten uitvoeren. De Slinge werd verlegd waardoor de afstand van de Notenboomstraat naar de Slinge toe groter werd. Een nieuw bastion werd gebouwd: het Bolwerk Scherpenberg (Maliebaan en Pomona). Poorten werden verplaatst. Door de gewijzigde oorlogstechnieken hadden de stadsmuren afgedaan. Het waren nu de wallen en grachten die de stad moesten beschermen. Toch, uiteindelijk alle inspanningen ten spijt, had prins Frederik-Hendrik genoeg van de Spanjaarden.

Op dinsdag 20 juli 1627 werden de plannen ten uitvoer gebracht om de stad Grol in Staatse handen te krijgen. Deze krijgshandeling zou de geschiedenis ingaan als het overbekende beleg van Grol. Opnieuw moesten de Grolsen ongelooflijk zwaar afzien. Opnieuw werden vrachten kruit richting de bastions, door de Notenboomstraat, versjouwd. Opnieuw moesten ze het oorverdovende gebulder der kanonnen en ander schiettuig aanhoren. Men heeft deze herrie zelfs tot in Zutphen kunnen horen.
Opnieuw was er de vreselijke angst. De mortiergranaten waren een onbeschrijflijke verschrikking. Deze vuurballen werden door de soldaten granaten genoemd. Zodra deze dingen de grond raakten, spatten ze uit elkaar waardoor de brandende scherven zich verspreidden en alles in de brand zetten waarmee ze in aanraking kwamen. Ook veroorzaakte het vele doden en gewonden zowel onder de soldaten als onder de burgers. Voor het afschieten van deze moordbollen werden ze aan de buitenzijde

ingesmeerd met pek waarin wol en stro was verwerkt. Deze vreselijke brandbommen hadden een alles vernietigende werking op mens en stad. Ook het moreel van de soldaten van het garnizoen, evenals dat van de burgers werd zwaar op de proef gesteld. Buiten de stad hoorde men, nadat een moordbol in de stad was afgeworpen, groot geweeklaag en gekreun. "Moordenaars, moordenaars"; werd er vanaf de stadswal richting de aanvallers geroepen. Grol was nagenoeg helemaal ingesloten door de Staatse troepen. Er was nauwelijks nog contact met het Spaanse ontzettingsleger onder leiding van Graaf Hendrik van de Bergh, neef van Prins Frederik-Hendrik. Enkele bewoners van de Notenboomstraat zagen dat er vanaf de kerktoren op de markt vuursignalen richting de Spaanse troepen werden gegeven. Voor hen was dat het teken dat de communicatie moeizaam verliep.
Op dag 26, de 14de augustus 1627, deed zich een eigenlijk niet te accepteren situatie voor. Omdat tussen de Spanjaarden en de Italianen onenigheid was ontstaan, werd een noodzakelijke aanval op een Staats konvooi niet uitgevoerd.
Het is wellicht te veel gezegd dat mede daardoor prins Fredrik Hendrik de slag om Grol heeft kunnen winnen.

Matthijs van Dulcken verliest, Frederik Hendrik wint
De gewond geraakte Matthijs van Dulcken, hij woonde al tien jaar in de Goudsmitstraat, moest op dag 31, donderdag 19 augustus 1627, zijn verlies toegeven. Grol kwam definitief in Staatse handen.

De katholieken onder de Staatsen
Voor de katholieken, 90 procent van de bevolking, brak er niet zo'n fijne tijd aan.
Zij kregen vervolging, onderdrukking en achteruitzetting over zich heen. Er was geen vrijheid van godsdienst. De katholieken gingen ondergronds. In huizen van particulieren werd door twee achtergebleven priesters de mis opgedragen, er werd gedoopt en de biecht werd gehoord, dit alles in het geheim. De Grolse katholieken weken uit naar het Duitse Zwillbrock, enkele honderden meters over de grens richting Vreden. Een heel apart mooi barokkerkje is een overblijfsel uit die tijd.

'Bommen Berend' kwam en ging
De vorst en bisschop van Münster Berend van Galen kwam in 1672 de Achterhoek "bezoeken" en begon meteen met een aanval op Grol. Hij beschikte over zwaar wapentuig zoals mortieren, moderne artillerie en houwitsers. De artillerie bezorgde hem de bijnaam 'Bommen Berend'. De stad Grol had het wederom zwaar te verduren. Tweederde van de stad werd in puin of liever gezegd in de fik gebombardeerd. De Grolse katholieken drongen aan op capitulatie. Op 9 juni namen de Münsterse troepen Grol in. Opnieuw werden de bordjes verhangen, echter nu werd er wel vrijheid van godsdienst afgesproken. Deze situatie heeft slechts een paar jaar geduurd. In 1674 was het gedaan met de godsdienstvrijheid.
Op 22 april moest Bernard van Galen zijn gewonnen gebied afstaan aan de republiek. Nu moesten de katholieken het wéér ontgelden. De toestand was weer twee jaar terug en duurde ruim honderd jaar. Vanaf het jaar 1743 was het voor de katholieken in Grol weer mogelijk om hun kinderen te laten dopen door een priester. Voorheen waren ze gedwongen dit te laten doen door een dominee. Het katholieke trouwboekje ging van start in 1766. In 1784 werd officieel de uitoefening van de katholieke godsdienst binnen de stad Grol toegestaan. Men kreeg een eigen kerk, de zogenaamde Waterstaatskerk. De naam Waterstaatskerk is te danken aan de ingenieurs van Waterstaat die de kerk ontworpen hebben. Al die verboden in het verleden hebben weinig uitgehaald. In het jaar 1798 was de katholieke gemeenschap in Grol en zijn buurtschappen nog steeds negentig procent van de bevolking.
Tijdens al die gebeurtenissen en ontwikkelingen, de Notenboomstraat had er volop mee te maken, hebben onze vorige buurtbewoners heel wat voor de kiezen gehad.

Bernard van Galen

Huis van de familie Kuipers

Huis van de familie Groot Antink

Notenboomstraat

Huis van Harrie Luiken

Strategische rol van Grol uitgespeeld
Nadat 'Bommen Berend' het veld heeft moeten ruimen is de belangrijke strategische rol van Grol uitgespeeld.

Een lange periode van betrekkelijke rust keert over Grol totdat de Tweede Wereldoorlog opnieuw een angstige en dodelijke tijd bracht.

Overstroming Notenboomstraat
Grol ligt op een schuin liggend plateau waarvan de Notenboomstraat op het lage schuine deel ligt. Wie kent de overstromingen in de Notenboomstraat niet? Bij hevige regen ontstond een echte overstroming met als diepste punt de 'nokse' bocht. In de buurt van de Markt en Beltrumsestraat hield men meestal de voeten droog. (zie foto's)

Stadsboerderijtjes en horeca in de Notenboomstraat
De Notenboomstraat heeft in het verleden naast een reeks van stadsboerderijen ook aardig wat horecagelegenheden gekend. Het al eerder genoemde hotel de Zwaan uit 1554; eeuwen later het café van Gait Nales; het latere Frielink cq "de Kroon", nog steeds bestaand; café Weeïnk en tenslotte was er het hotel 't Centrum van de uitbater Bekken.

Van logement tot modern hotel-restaurant
De heer Bekke was veldwachter in Haaksbergen. Omdat zijn vrouw een Grolse was, heeft hij het logement Muis gekocht van twee joodse dames. In 1933 brandde het logement geheel af. Niet lang daarna werd er een heel nieuw en modern hotel-restaurant gebouwd, dat de naam kreeg hotel 't Centrum. Onder het hotel waren/zijn twee grote kelders voor opslag. Deze kelders hadden een luik aan de straatzijde om te laden en te lossen.

Riet Bekke is geboren op 23 juni 1933 als 7e in een gezin met 9 kinderen, Tonny, Bennie, André, Harry, Truus, Willy, Riet, Gerard en Frans.

Eén van de vroegste herinneringen van Riet is de enorme carrousel, die tijdens de kermis op de markt stond en draaiende werd gehouden door een blind paard.

De oudere kinderen moesten meewerken in het restaurant en de jongere kinderen moesten vroeg naar bed omdat het juist met de kermis razend druk was in het restaurant. Er werden enorme pannen soep gekookt en de eieren en ham voor de uitsmijters waren niet aan te slepen. De grote keuken was op de eerste verdieping en met een keukenlift kwamen de gerechten naar beneden. Er was muziek en er werd gedanst.

Door de week was het altijd druk in het restaurant. Er kwamen veel vertegenwoordigers die tussen de middag een hapje wilden eten. Sommigen bleven ook overnachten. Ook werden er kamers aan kostgangers verhuurd.

Moeder Bekke gaf thuis naai- en kniplessen aan jonge meisjes. Het was voor hen meteen een uitje en ze waren in de gelegenheid om bij het naar huis gaan een jongen te ontmoeten. Wel werden de meisjes streng gecontroleerd. Als ze te lang van huis bleven, werd een oudere broer op onderzoek gestuurd.

De straat was nog praktisch autovrij en er werd dan ook veel op straat gespeeld. Touwtje springen, hinkelen, pietje schieten, landje veroveren, pand verbeuren, allemaal bekende kinderspelen. Als de kinderen op de wal pietjes gingen schieten, moest de zware metalen kogel bij Rotman aan de overkant altijd worden geleend. Na afloop van het spelen werd deze kogel (wij noemden dit de 'boele') weer teruggebracht.

In de tijd van de tamme kastanjes, mochten de kinderen bij Heringa aanbellen en kregen ze meestal toestemming om kastanjes te rapen.

Op zondagmiddag werd door de oudere kinderen gekaart, iedereen kreeg 10 pinda's om te pellen.

Willy Bekke en buurjongen Hans Jansen waren vaak druk met 'misje spelen'. In het oude kippenhok van Jansen had Hans een soort kapel gebouwd. En Willy had van papier een priesterkleed gemaakt. Als de bel ging, kon de mis beginnen. Dit 'misje spelen' was in die tijd een serieuze bezigheid. Andere jongens waren weer druk als misdienaar of met het zingen in het koor. Willy en Hans gingen zelfs zo ver dat ze bij de bakker een stuk ouwel vroegen en daar rondjes uitknippen, bedoeld als hosties.

Dat Willy en Hans een soort 'roeping' moeten hebben gevoeld blijkt wel uit het feit dat zij allebei later werkelijk tot priester zijn gewijd.

Willy werd in 1955 gewijd in Glanerbrug en ging een lang leven in het pastoraat tegemoet. Hans voer een geheel eigen koers en is op dit moment een bekende Arabist (moslimkenner), die nogal eens op TV te zien is.

Foto: familie Bekke

Riet herinnert zich het feest rond de priesterwijding van Willy nog goed. Voor het huis van de ouders, waar ze woonden sinds het huwelijk van Tonny, hoek Mattelierstraat/ Lievelderstraat, was een podium gebouwd en alles was mooi versierd.

Na de inval van de Duitsers in 1940 werd een groot gedeelte van het hotel in beslag genomen en werden Duitse soldaten ingekwartierd. De familie Bekke had alleen de keuken nog als privéterrein en moest in groepen bij elkaar slapen. Er was een gaarkeuken in de brandweerkazerne, zodat er geen honger werd geleden.

Na de bevrijding werden de Tommy's ingekwartierd. Riet herinnert zich Tom en Bud en de heerlijke chocolade die ze uitdeelden.

Ook moest zij als kind aanzien dat meisjes die verkering hadden met een Duitser kaalgeschoren en vernederd werden en in een rij aardappels zaten te schillen voor de Tommy's. Na de bevrijding werd Den Koem geplunderd en er werden grote rollen rood papier mee naar huis genomen. Riet begrijpt nog steeds niet wat dat voor nut had.

Na de oorlog kwam het gewone leven weer op gang. In het restaurant werd het weer druk en er kwamen weer kostgangers. Jef Kraakman had zelfs een heel 'kantoor' aan huis. Mensen van de NEDAP woonden tijdelijk op kamers. Er werd dansles gegeven. Riet leerde dansen van leraar Houtman. Er was een biljartclub en een Rotaryclub.

Dit waren de jaren veertig van de vorige eeuw, zoals Riet zich die herinnert.

Hotel Centraal

Notenboomstraat. In beide panden was de kapperszaak van Kapper Hemeltjen gevestigd.

Bier en de Notenboomstraat

Wie Grol zegt denkt naast haar vermaarde verleden veelal ook aan bier. De oude Germanen waren al op de hoogte hoe bier te brouwen. Zij noemden hun brouwsel alu of alo. Dit woord is herkenbaar in het Engelse ale en het Deense oel. In Finland heette het allus. In de vroege middeleeuwen werd het woord alu omgezet in het deftiger klinkende woord bier. In die tijd werden brood en bier elke dag opnieuw geboren. Trouwens; nu nog steeds!
Een periode lang was bier de dagelijkse drank. Dit kwam omdat het water in de zeventiende eeuw niet alleen slecht was, maar vaak zelfs levensgevaarlijk, vooral het water uit de stadsgrachten. Cornelis Bontekoe schreef in 1678, '*Onze menschen beminnen liever de wijn, de brandewijn met zijn gedestilleerde wateren, de bieren, of, zoo 't lieden van mindere conditie zijn, en van een andere opvoedingh, de Wey en gekarnde melk'.*

In de middeleeuwen was het toegestaan om thuis bier te brouwen voor eigen gebruik. De hoeveelheid was niet gebonden aan een limiet. Het brouwen werd eeuwenlang door vrouwenhanden gedaan. Ook toen al, als er ook maar een beetje genot om de hoek kwam kijken, moest daarop belasting over betaald worden. Deze belasting werd geïnd middels de gruytrechten. Later werd het brouwen overgenomen door brouwerijen. Stadjes, bestaande uit amper vijfentwintig straten, hadden al gauw zo'n zelfde aantal brouwerijen. Elke straat had er wel een. Zo ook natuurlijk onze 'eigen' oude straat. Harmen van Deventer en zijn huisvrouw Barta ter Boght bewoonden omstreeks 1770 een huis aan de Notenboomstraat. Bij dat huis was een brouwerij. Inmiddels was het brouwersschap van de vrouw overgegaan naar de man. Harmen van Deventer was bierbrouwer. Vroeger werd er veel vlees en vis gerookt of gezouten. Dat roken en zouten werd gedaan om de levensmiddelen zolang mogelijk van bederf te vrijwaren. Groot moet in die tijd de dorst zijn geweest. Kinderen dronken in die tijd kroesbier een lichtere biersoort, het huidige maltbier? De bloeitijd van het bierdrinken was met de komst van thee, koffie en cacao spoedig verleden tijd. Het gevolg was dat vele brouwerijtjes de kar niet meer konden trekken en ter ziele gingen. De groten namen hun plaatsen in. Zo ook te Grol. In de hoedanigheid van bier gaat Grol de wereld over met de alom bekende merknaam.

Een hoog gedecoreerd iemand in de Notenboomstraat

In de Notenboomstraat, in de voormalige woning met de naam 'Den Angang', heeft vanaf 1907 een hoog gedecodeerd iemand gewoond. De man is geboren in 1847 te Utrecht onder de naam Carel Herman Ferdinand Alexander Corbelijn Battaerd. Hij was vanaf zijn 27ste een kleine twintig jaar majoor-commandant der Schutterij en penningkundige geweest. Daarna is hij zeventien jaar conservator geweest van het Fries Museum. Hij overleed in 1913 en ligt begraven op het protestants kerkhof te Grol, ingang door direct links vooraan. Men vermoedt dat Corbelijn Battaerd een bastaard was van koning Willem III.

Carel Herman Ferdinand Alexander Corbelijn Battaerd

Diverse panden in de Notenboomstraat

Grolse Joden
De Grolse bevolking bestond naast de gereformeerden en katholieken ook uit joden. Veel joden zijn eind zeventiende eeuw door pogroms en razzia's in Rusland, Polen en Duitsland naar elders gevlucht. Ook in Grol vestigde zich een groep joden. De oude Joodse begraafplaats op de kanonswal is een stille getuige van een bestaande Joodse Gemeenschap. Tot de onvoorstelbare maar waar gebeurde onmenselijke uitroeiing van de Joden in de Tweede Wereldoorlog heeft Grol een synagoge gehad. Aanvankelijk werden de synagogendiensten in een gehuurd huis gehouden. Mede door een ruime donatie van koning Lodewijk Napoleon was het mogelijk een synagoge te bouwen aan de Notenboomstraat. Bij afbraak van de oude rijtuigschuur van hotel de Zwaan in de Notenboomstraat kwamen van onder de kalklaag geschilderde Joodse teksten en tekens te voorschijn. Hieruit bleek dat daar eind zeventiende eeuw Joodse kerkdiensten gehouden zijn. In de Notenboomstraat heeft 'n tijdlang een rabbi gewoond. In 2004 zijn er nabij de voormalige Beltrummerpoort vijftien amuletten gevonden met Hebreeuwse inscriptie. Uit de gevonden amuletten blijkt dat er omstreeks 1610 al sprake was van een Joodse gemeenschap in Grol. Van de vijftien amuletten liggen er drie in het Joods Historisch Museum te Amsterdam en twee in het archief van Nijmegen.

Opvanghuis in de Notenboomstraat
De voormalige bakkerij van Tops, het gebouw naast het woonhuis en de winkel van Tops in de Notenboomstraat, werd van 1890 tot 1940 naast bakkerij ook gebruikt als een soort opvanghuis voor enkele zwervers uit of uit de omgeving van Grol.

De eerste telefoon in de Notenboomstraat
De telefoon was een uitvinding die de heer Oosterholt, mededirecteur van de leerlooierij en de stoomschoenfabriek, deed besluiten om in 1904 zo'n ver sprekend apparaat aan te schaffen. Oosterholt woonde toen in de Notenboomstraat en was nagenoeg zeker de eerste bewoner van onze straat die zo'n bijzonder ding had. De nodige kabels voor de verbindingen zijn in 1932 van bovengronds ondergronds gegaan.

Ontspanning
Met het verstrijken der jaren kwam er steeds meer tijd voor ontspanning. In de Notenboom-stadsboerderij van Wallerbosch, een straat werd omstreeks 1910, in de schuur van de gymnastiekvereniging opgericht.

De Spaanse griep
In 1918 heerste de Spaanse griep. Miljoenen mensen bezweken aan de meedogenloze ziekte. Ook in Grol vielen vele doden.

Vernieuwing ter verbetering
In 1923 opent Jan Luiken een moderne slagerswinkel in de Notenboomstraat.
Grol gaat met de tijd mee. In 1932 wordt de stadsriolering in gebruik genomen. Dat dit een hele vooruitgang was behoeft nauwelijks een betoog. Ondanks de aanleg in de stad werd niet iedereen op de riolering aangesloten. Er was een huis waarvan de bewoner dagelijks een volle emmer, alvorens hij naar zijn werk te gaan, ging ledigen in de stadsgracht. Een volgende verbetering deed zich voor in 1935 toen de stad aan de waterleiding van Oost-Gelderland werd aangesloten. De stadspomp bij de 'nokse' bocht in de Notenboomstraat legde het loodje.
In 1908 waren in de doorgaande straten de veldkeien al vervangen door andere bestrating. In 1935 werden in de Notenboomstraat de veldkeien vervangen door de zogenaamde Waalklinkers.

Familie Luiken

Vele kleine bedrijfjes
Inmiddels had een groot aantal mensen met een eigen zaak of een bedrijfje zich in de Notenboomstraat gevestigd. De zeer diverse beroepen zijn: Slagers, caféhouders, hoteluitbater, kleermakers, huisarts, schilder, kapper, leerbewerking, confectiekleding en galanterie, bakkers, boerderijtje/ melkboer, schoenmakers, kuiperij, klompenmaker, zaad en handel in diervoeding.
Foto textielhandel Groothuis.

De herinneringen van Ria Spelt-Smit en Toos Neijsen-Smit. Hun ouders hadden een schoenmakerij in de Notenboomstraat.

Wat herinneren wij ons van onze vader en wat weten wij uit verhalen van mijn moeder.

Vóór de oorlog is onze vader begonnen op de schoenfabriek Den Koem, tot het moment waarop hij onenigheid kreeg met de directeur. Dat laatste speelde zich af in de eerste jaren van zijn huwelijk. Dat was voor onze moeder schrikken. Thuiskomen en geen werk mee hebben. Hij heeft toen de stoute schoenen aangetrokken en is voor zichzelf begonnen. Dat kon toen nog zonder diploma's.
Voor zover wij ons herinneren uit de verhalen van moeder is zij nog langs de deur gegaan om klanten te werven.

Vader maakte ook nieuwe schoenen. Wij herinneren ons onze sandalen Ik (Ria) vond dat niet altijd leuk. Wij wilden ook wel een keer schoenen uit de winkel hebben. In de oorlog maakte hij nieuwe schoenen voor de boeren uit de omgeving als ruilmiddel voor een viertel van een varken.

Er kwamen twee vertegenwoordigers aan huis, één uit Apeldoorn en één uit Hengelo. De vellen leer stonden dan langs de kant in de gang en die roken lekker.

Spelen na schooltijd was er niet bij. Wanneer we thuis kwamen stond de tas met schoenen al klaar. Deze moest worden weggebracht. Toos deed dit tot haar 13e en later moest ik dat doen. We kregen steevast de boodschap mee dat we bij bepaalde klanten de schoenen alleen tegen contante betaling mochten afgeven. Ze stonden natuurlijk al in het rood. De schoenen waren altijd keurig gepoetst.

Wijze van herstellen:
- *zolen (spiegelzolen, gepinde zolen (met houten pinnetjes in plaats van spijkers) en natuurlijk gewoon gelijmde zolen*
- *hakken*
- *balstukken*
- *teenstukken*
- *hakstukken etc.*

De schoenen werden gedragen tot ze niet meer hersteld konden worden.

Waar vader ook een hekel aan had, waren de schoenen van de zusters uit het pensionaat en het ziekenhuis. Zij droegen de schoenen te lang door, tot ze bijna niet meer te herstellen waren.

Toen ik (Ria) op de Mulo zat in de Wheme, kwam de hoofdonderwijzer altijd bij me met de vraag: "Wil je na schooltijd even bij mij aan de bel hangen?" Hij woonde naast de school. Ik moest dan zijn te repareren schoenen mee naar huis

nemen. Ik zie ze nog voor me. Bruine, enorme schuiten. Hij was dan ook een lange man. Toen mijn vader tegen de 60 liep, stopte hij met zijn bedrijf als schoenmaker. Er was geen opvolging en door de toenemende concurrentie was het moeilijk om het bedrijf rendabel te houden. De laatste jaren van zijn werkzame leven werkte hij bij de Monocon.

Café van Gait Nales, later werd dit Café de Kroon van de familie Frielink en later Peterman.

Een bijzonder en 'ampatte straote'
Een bijzonder en "ampatte straote", wiens naam zo'n tweehonderd jaar geleden onofficieel gebruikt werd. Hebben er ooit notenbomen of om precies te zijn, walnotenbomen gestaan? Het vermoeden van wel is niet gering. Voordat er straatnamen waren werden huisnummers gehanteerd bijvoorbeeld A 300 of de nummering B100.

Crisis
De jaren dertig van de twintigste eeuw waren zware crisisjaren. Grote bevolkingsgroepen vervielen in diepe armoede. De dreiging van een wereldoorlog nam steeds meer toe. Nederland hield de politiek aan om neutraal te blijven in een wereld die langzaam aan het branden sloeg.

Regeringsfeest koningin Wilhelmina
Drie jaar voordat de Duitsers ons land binnen vielen vierde koningin Wilhelmina haar veertigste regeringsjubileum. Onze Notenboomstraat besloot mee te doen aan dit feest. De straat werd versierd met ijzeren lampjes met oranje doekjes er omheen, samen met het groen van de den. De ingang van de straat werd aan beide zijden versierd met erebogen. Het geheel zag er prachtig en feestelijk uit.

Oprichting buurtvereniging
Deze samenwerking en saamhorigheid bracht de mensen dichter tot elkaar en men besloot de buurtvereniging Walstraat-Notenboomstraat op te richten. Zo gezegd zo gedaan. De eerste bestuursleden zijn waarschijnlijk ook de initiatiefnemers geweest. Kortom de buurtvereniging was een feit. Jan Luiken vormde samen met Truusje Wentholt, mevrouw Prakke, Eduard Groothuis, en Willem Brandenbarg het bestuur. De contributie werd gesteld op *f* 0,10 (nu € 0.045.) per gezin. Iedere zondagmorgen werd het persoonlijk opgehaald aan de deur en de betaling werd opgeschreven in een speciaal daarvoor bestemd boekje. In het begin bestond het ledental uit vijftig, (vijftig voordeuren).
De eerste feestavond van de buurtvereniging werd gehouden in de Pelikaan aan de Nieuwestraat. De dansmuziek werd verzorgd door strijkje Bekkenutte.
Dat de oprichting een schot in de roos was getuige de vele spontane herinneringen aan de feestavond en vooral de buurtreisjes.
GEWELDIG!

Jan Luiken, één van de initiatiefnemers en 1e voorzitter van de buurtvereniging Walstraat/ Notenboomstraat

De Duitse inval
Op 10 mei 1940 vielen de Duitse troepen ons land binnen. Vijf lange jaren mocht je niet voor je mening uitkomen en voor het minste of geringste wat de bezetter niet beviel werd je opgepakt. Opnieuw werd er met veel angst geleefd. Onschuldige kinderen en volwassenen werden naar een bestemming gebracht die zij beslist niet zelf hadden uitgekozen. Velen zijn mensonwaardig behandeld en systematisch vermoord. "Voor wat de macht bekoort worden vaak weerlozen vermoord!".

De Tweede Wereldoorlog
De Tweede Wereldoorlog is een angstige en spannende tijd geweest. Een tijd die diepe sporen heeft nagelaten. Velen hebben het moeten bekopen met hun leven. Weer anderen zijn op het nippertje de dans ontsprongen. Een hele generatie is opgegroeid met verhalen uit die gruwelijke tijd.

Grote spanning

Eén van onze buurtgenoten -Harrie Luiken de slager- was opgedragen boven in de toren van de oude Calixtuskerk de wacht te houden. De Duitsers waren op weg naar Grol. Ondanks het zeer geconcentreerde posten stond de vijand, voor men het in de gaten had, onder aan de kerktoren. De wacht had werkelijk niets gehoord of gezien. De ongewenste indringers waren behoorlijk gedisciplineerd en zéér goed gecamoufleerd Grol binnengeslopen. Enige tijd later kwam het bericht bij het gezin van Harrie binnen dat er koffers gepakt moesten worden. Vol spanning verliepen de daaropvolgende uren. Gelukkig is het met een sisser afgelopen. Een tijdje later kwam Harrie doodgewoon zijn huis binnen lopen.

Harrie Luiken

GROENLO. NOTENBOOMSTRAAT. ±1925

Noteboomstraat. Groenlo. ±1925

Van hotel naar onderduikadres

Het voormalige hotel de Zwaan was in de oorlogsjaren eigendom van de familie Koopmans. Zij hadden de helft van het "hotel" in gebruik als manufacturenwinkel en woonhuis. De andere helft van het huis werd bewoond door de familie Hemeltjen. Dit gedeelte was ingedeeld als heren- en dameskapsalon en deels als woonhuis. Tussen deze twee woningen is altijd een doorgang geweest via een deur op de zolder. Tijdens de oorlog hebben in het huis van Eef Koopmans vier Engelse piloten ondergedoken gezeten. Zij konden bij onraad door de deur op de zolder de Notenboomstraat in vluchten. Ook had Eef Koopmans gedurende de gehele bezettingstijd een geheime zender in werking. Weinigen die het wisten, weinigen die het weten.

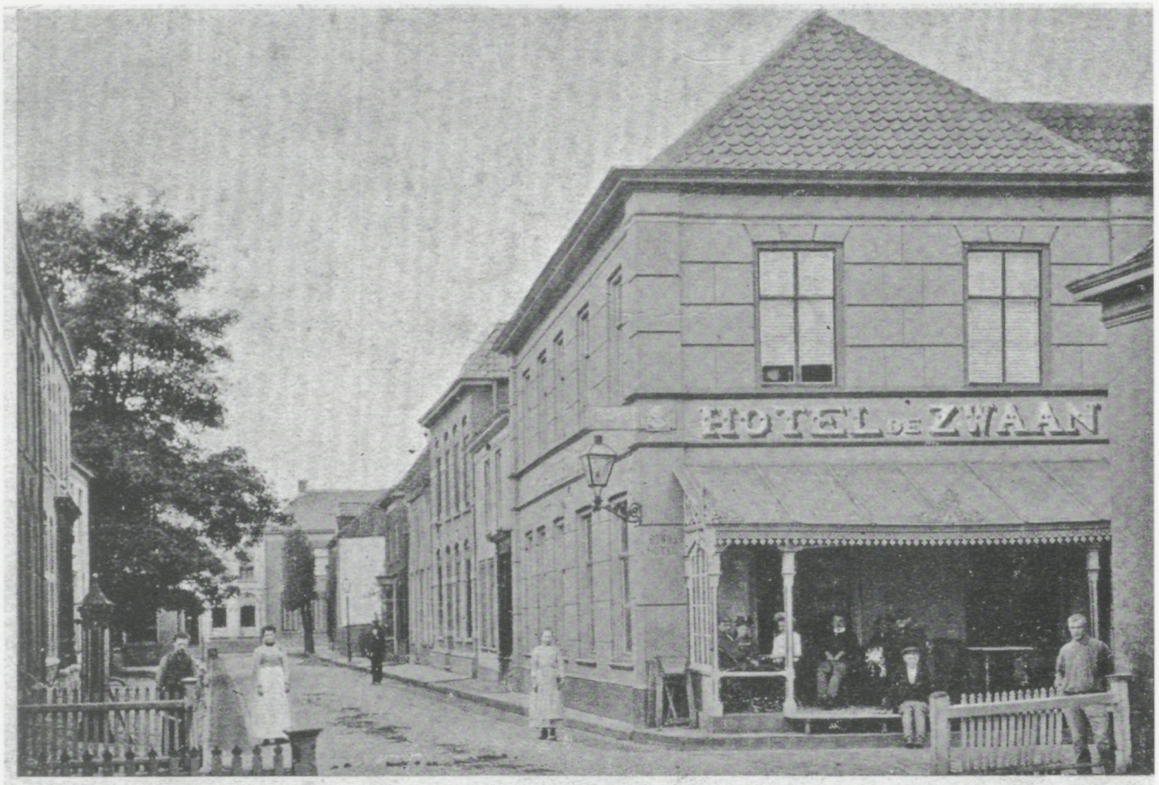

Uitgave G. J. Wiegerink - Groenlo No. 1857

Beltrumsche straat – Hotel „de Zwaan" – Groenlo.

Dwangarbeid, 'schansen' in Zevenaar

Vanaf begin juni 1944 werden alle mannen uit Oost Gelderland, uit Grol en ook uit de Notenboomstraat gedwongen in Zevenaar en omgeving voor de bezetter te gaan werken. Dat werk betrof versperringen opwerpen en loopgraven graven ('schansen' genoemd) om daarmee de opmars van de geallieerden te voorkomen. Aanvankelijk hadden de Grolse mannen weinig zin om aan dit project mee te werken. Het geboefte, dat het toen voor het zeggen had, dreigde met het fusilleren van Grolse gijzelaars. In een gestencild vlugschrift met als begintekst: "Redt het leven der gijzelaars, een ramp dreigt Groenlo. Een onvergetelijke smet indien heden niet spontaan de burgerij voor haar medeburgers opkomt". Zo werden de mannen vanaf 16 tot 60 jaar opgeroepen zich te melden. Aan deze dramatische oproep werd tenslotte schoorvoetend gevolg gegeven. Men wilde natuurlijk het leven van medeburgers niet in gevaar brengen.

Kindbeleving

De kinderen van toen vertellen nu. Veelal was men te jong om te beseffen waar het in die oorlog om ging of wat er allemaal werkelijk gebeurde. Af en toe marcheerde de NSB door de Notenboomstraat. Veel ouders wilden niet dat hun kinderen speldjes aannamen. Vaak snapten de kinderen niet van het waarom. Soldaten en hun voertuigen maakten op de meeste kinderen grote indruk. Men vond het als kind prachtig dat vliegtuigen hun propaganda pamfletten

uitgooiden. Het was helemaal een schitterend gezicht wanneer er zilverpapier vanuit het vliegtuig gestrooid werd. Het zonlicht zorgde voor prachtige bijzondere lichteffecten.

Onder normale omstandigheden wordt het principe van mijn en dijn algemeen in acht genomen. Tijdens de oorlogsjaren mochten de kinderen kolen gappen en mochten op de wal bomen omgezaagd worden. Dit bracht een soort van avontuurlijke spanning met zich mee. Weliswaar is het een andere spanning dan wanneer er bommen uit de lucht vallen of bij het wegvoeren van mensen.

Als kind ving je wel eens wat op dat geheim moest blijven. Het was behoorlijk spannend op de hoogte te zijn van zaken die geheimzinnig waren. Je voelde als kind dat je daar niet over mocht praten en dat deed je ook niet.

Herinneringen van Bennie Wallerbosch:

Enkele herinneringen in de jaren die ik doorbracht in de Notenboomstraat, de Walstraat en omstreken.

Jongens van mijn leeftijd waren onder andere Bennie en Gerrit Abbink, Frans, Jopie en Leo Reijerink, Antoon Jamin, Jan Luiken, Frits en Jan Wolterink, Bennie Groot-Antink, Bennie Gebbink en Gerrit Hulzink.

Wij speelden veel op de kanonswal, meestal voetbalden we tussen de dikke beukenbomen achter de Canisiusschool. Enkele bomen waren de doelen. Het grootste probleem was de bal. Meestal was het een bal van oude lompen, samengebonden met een touw. In oorlogstijd werden ook vaak illegaal varkens geslacht en dan was de varkensblaas de oplossing. Deze moest eerst gedroogd worden en vaak namen we daar de tijd niet voor. Vooral als je de bal kopte, merkte je pas hoe vies dat was.

In de wintertijd, als het had gevroren en gesneeuwd, gingen wij met sleeën boven van de 'bulten' op de wal naar beneden, tegen de muur van dr. Wentholt of de schutting van Jan Achterkamp. Daar heeft bijna iedereen gevoeld hoe hard deze waren. Wij hadden in die tijd ook nooit geduld om te wachten het ijs op te gaan. Verschillende keren zijn wij dan ook weggestuurd door de heer Koehorst van de politie

Tijdens de oorlog zaten veel soldaten in de school, op de wal en in Den Koem (toenmalige schoenfabriek). Verschillende keren gooiden deze soldaten een handgranaat in de gracht. De vissen kwamen dan boven drijven en deze werden snel gepakt. We wisten ook dat er in Den Koem en op meer plaatsen in Groenlo veel levensmiddelen lagen opgeslagen voor de soldaten. Op de bevrijdingsdag, 's morgens om 8.00 uur, zaten we in de kerk. De dienst was erg kort want de pastoor kwam met de mededeling dat we direct de kerk moesten verlaten. Goed en wel thuis liepen de laatste Duitsers door Groenlo. De Engelsen schoten direct door de kerktoren. We moesten allemaal binnenblijven, maar een klein uurtje later nam Jan Wolterink mij mee naar Den Koem. Daar aangekomen waren er nog niet veel mensen aanwezig.

Iedereen greep wat hij pakken kon, dus ook ik pakte een doos. Zonder te weten wat er in die doos zat, nam ik het mee naar huis. Mijn moeder was er niet blij mee. In de doos zat klaver honing. Veel Grollenaren hebben zich goed gered. Veel plezier hebben wij er niet van gehad, want een paar dagen later moest alles worden ingeleverd.

In de laatste maanden van de oorlog hadden wij in de Notenboomstraat nog een groot gezin ondergebracht met negen kinderen. De ouders met de pasgeboren baby sliepen bij ons, de overige kinderen sliepen bij de buren.

Er waren veel bevrijdingsfeesten in Groenlo en dus ook bij ons in de straat. De straat was versierd en 's avonds werd er gedanst onder oude lampenkappen en schemerlampen. Het was een prachtig feest en we hebben veel lol gehad.

De ijzeren hand trekt slagerskar

Deze kar werd door de slagers Jan en Harrie Luiken bevoorraad met delen van koeien en varkensbouten. Wij mochten deze kar altijd leeg terugbrengen naar het slachthuis aan de Stationsstraat. In de Mattelierstraat zaten basaltsteentjes, ook wel bekend als 'kinderkopjes'. De kar maakte dan een vreselijk lawaai, dit was niet normaal. Als we de kar eenmaal hadden teruggebracht, liepen we terug naar huis en gingen bij Huize Lasonder langs om walnoten te 'bietsen'.

Heel vaak hebben wij in de 'zandkoele' direct achter Bruggeman richting Maarsevonder gespeeld, hutten bouwen en van boven naar beneden in het zand rollen. Op de terugweg namen we nog stiekem een paar appels of peren mee. Bij de heer Nales in de tuin pakten we dan nog een paar van die lekkere blauwe pruimen. De heer Nales was uitbater van café De Kroon in de Notenboomstraat en hij had een gouden stoep. We mochten niet spelen op deze stoep en er ook niet op lopen. Deden we dit toch, dan kwam hij naar buiten en stuurde ons weg. Eens had mijn vader voor ons een klein bokje gekocht. Deze ontsnapte een keer uit onze schuur en vloog zo café De Kroon binnen. Het was niet gemakkelijk om het bokje te vangen, want het sprong overal overheen. Ook over een tafeltje waar op dat moment drie klanten zaten. Ik zie nu nog waar de borrels heen vlogen. Het bokje moest toen wel weg. We vonden dat jammer, want we hadden er veel lol mee.

De Notenboomstraat stond bij hevige regenval vaak helemaal blank.. We stonden dan tot onze knieën in het water. Veel kinderen waren natuurlijk helemaal nat. Het bracht veel lol.

Bij ons thuis hadden we een semi-boerderij met koeien, een paard en twee pony's. Oom Jan beheerde deze boerderij. Wij mochten vaak mee in de kar naar de wei. Deze kar was bijna altijd helemaal volgeladen met de jeugd uit onze straat. In de zomer mocht iedereen helpen om het hooi op de zolder te pakken. Dit heeft nog tot 1947 geduurd. Daarna was het niet langer toegestaan om een boerderij in de binnenstad van Groenlo te hebben. Natuurlijk zijn er nog veel meer herinneringen, zeker als je nu nog met de jongens en meiden bij elkaar bent. Het was voor ons een prachtige tijd, maar voor onze ouders een zeer moeilijke tijd.

Groenloo
Noteboomstraat.
Fotografie Scheepstra, Deventer.

Groenlo
Notenboomstraat

Groenlo Notenboomstraat met Museum

Improviseren
Ook tijdens de oorlogsjaren werd er door veel dames aandacht besteed aan hun kapsel. Het was geen uitzondering dat er om een permanentje gevraagd werd. Om aan die vraag te kunnen voldoen moesten wel enkele hindernissen genomen worden. Kapper Hemeltjen werkte al met pijpjes en verbindingsslangetjes. Dit buizenstelsel werd met klemmen op het hoofd van de dames gefixeerd. Tot slot moest er ruim een uur voor uitgetrokken worden om de stoom, door het ingenieuze buizenstelsel, zijn permanente invloed op het haar te doen laten gelden. Om de ketel op stoom te krijgen was er elektriciteit, gas of kolen nodig. Juist aan deze zaken was nogal gebrek. De kapper kon het niet over zijn hart verkrijgen om zijn huisbrandstof voor het permanenten te gebruiken waardoor zijn gezin in de kou kwam te zitten. Met een groot bord voor het raam van zijn dameskapsalon met de tekst: "Dames die permanent willen, gelieve zelf een tas hout mee te brengen", werd het probleempje opgelost. Zo kon de ketel, zonder al te veel nare gevolgen, op stoom gebracht worden. Vanwege gebrek aan veel moest er in die tijd op allerlei manieren geïmproviseerd worden.

November 1974:
Kapper Albert Hemeltjen scheert Jan Nales. Marie Nales kijkt toe en rechts zit Eef Koopmans van de manufacturenwinkel (hoek Beltrumsestraat/Notenboomstraat. Beide genieten van een borrel.

Twee soorten soldaten
Er waren twee soorten soldaten. In het café van Gait Nales verbleven op een bepaald moment van de oorlog ongeveer vijfentwintig, zogezegd, gewone soldaten. Deze jongens sliepen op strobalen en hadden vaak een zeer gezonde eetlust terwijl zij honger leden. De kinderen uit de buurt haalden bij de vrouw van Harrie Luiken wel eens een leverworst, zij konden het ook niet helpen dat ze in die rotte oorlog verzeild waren geraakt. Een ander soort soldaten waren de bruine, niet zo'n fijn volkje, de SS'ers. Zij hadden wel voldoende te eten. Den Koem en het slachthuis zaten, uitsluitend voor hen, vol met voedsel en drank.

Niet naar school
Omdat de Duitsers het laatste oorlogsjaar de scholen in beslag hadden genomen, konden de kinderen niet of nauwelijks naar school. Ongetwijfeld zullen sommige kinderen dat prachtig gevonden hebben terwijl anderen liever naar school gingen.

Luchtalarm februari 1945
Wanneer het luchtalarm afging zochten de mensen een beschutte plek in de schuilkelders. Onder het huis van Koopmans, hoek Beltrumse-straat en Notenboomstraat, was een grote kelder. Deze was eveneens in tweeën gedeeld en gescheiden door een deur. Aan de Beltrumse-straat kant, de aardappelkelder, zaten vier Engelse piloten verstopt. In het andere deel zaten de bewoners en buurtgenoten. Een moeder met haar kroost, op weg naar de schuilkelder, kwam in de gruppe aan de Notenboomstraat een gesloten achterpoort tegen waardoor de schuil-kelder onbereikbaar was. In grote angst werd er aan de poort gerammeld. Op hetzelfde moment werd met een voltreffer het pand van Dankbaar nagenoeg met de grond gelijk gemaakt. Vol angst, tegen het paniekerige aan, moest het zeer jonge gezin het verschrikkelijke lawaai onbeschermd ondergaan. Niemand die het gerammel hoorde. Totaal reddeloos stond de moeder daar met vier kleintjes tot tranen toe bewogen. Na enige tijd, het leek een eeuwigheid, kwamen ze er in de schuilkelder achter dat de moeder en de kindertjes niet in de schuilkelder zaten. Met de meeste spoed heeft "tante" Koopmans de achterpoort geopend. In de Notenboomstraat waren meerdere kelders, waar buurtgenoten tijdens luchtalarm een relatief veilig onderkomen konden vinden.

De bevrijding
Op 31 maart 1945 marcheerden de 'Tommies' door de straten van Grol. We waren bevrijd! Het slachthuis bleek vol te zitten met alcoholische dranken. Meteen ging daar een uitbundig groot aantal Grolsen op af. Heel wat mensen hadden daardoor op bevrijdingsdag een aardig slokje op. Al spoedig kwam er een ware run op Den Koem om deze voormalige schoenfabriek te bevrijden van de vele boter, meel, emmers jam, pakken kunsthoning en nog veel meer voedingswaren. Sommige kinderen hebben zoveel honing gehad dat zij tot op de dag van vandaag absoluut geen honing meer hoeven. Later werden de commiezen eropuit gestuurd om delen van het meegenomen voedsel op te halen om tot een eerlijker verdeling te komen. Velen wisten niet dat er in Den Koem wat te halen viel en wie had er geen trek of honger?

Engelse tanks
Op het eind van de straat tegenover de "stadsboerderij" van Wallerbosch stonden twee grote Engelse tanks. Kinderen mochten op de tanks zitten. Dat vonden ze prachtig. Het was helemaal een feest toen zij ook nog eens sinaasappels en chocola toegestopt kregen. De tanks met hun grote gewicht deden de stoep verzakken. Dat is jaren zo gebleven. Gelukkig voor Gait Nales en zijn vrouw was het niet 'hun' stoep waarop de tanks stonden. Zij waren zo gesteld op 'hun' stoep dat de kinderen er weinig op speelden. Gekscherend werd het door een groot deel van de kinderen ook wel de gouden stoep genoemd.

Einde bezetting; feest
De bezetter werd verjaagd, zijn eigen verwoeste hok in. Men kon weer zeggen en doen zonder angst om in de kraag te worden gevat. Het leven werd met goede moed en vol vreugde weer opgepakt. Reiny Luiken en haar moeder gingen enkele dagen naar Apeldoorn. Harrie Luiken kwam meteen in actie en organiseerde een groot feest. De voorkamer werd tot studio omgebouwd. Vanuit de ramen werden twee grote luidsprekers aangebracht. Om de straat glad te maken voor het dansen werd een karrenvracht haksel uitgestrooid. Elk plekje in huis was bezet door een vrijend paartje. Een dag eerder dan verwacht kwamen Reiny en haar moeder terug van hun uitstapje. Harrie's vrouw was allerminst blij met de uitspatting van haar man. Reiny vond het prachtig en was niet van de dansvloer af te slaan.

Het Notenboomstraat-trio
De jongens Bennie en Hans Wallerbosch en Jan Luiken hebben kort na de bevrijding een kortstondig zangtrio gevormd. Voor een nagemaakt borreltje in het café van Gait Nales, zongen zij uit volle borst het liedje 'Lili Marleen'. De tekst van het lied uit 1915 was van de Duitse soldaat Hans Leip. In 1942 is het lied, mede door Marlene Dietrich, geweldig populair geworden zowel aan Duitse als aan de geallieerde kant. Natuurlijk hebben onze buurjongens een niet onbeduidende bijdrage geleverd om het lied verder te promoten. Weliswaar kenden ze alleen de eerste zin maar geen nood, het hele café zong na de eerste woorden vol op mee. Dubbel en

dwars had het Notenboomstraat-trio hun 'borrel' verdiend!

De Walnoot

De buurtvereniging van de Notenboomstraat heeft de oorlog overleefd. De buurtreisjes werden aanvankelijk gemaakt met een vrachtwagen met zeilen kap. Er werden wat banken ingezet en daar gingen we. Door die afgesloten kap zag je weinig, echter de pret was er niet minder om. Later gingen de reisjes met de bus van Bax. Broodjes en een grote melkbus met ranja gingen mee om de dorst te lessen en trek te stillen. De belegde broodjes werden verzorgd door de bakkers en de slagers uit de straat.

Deze buurtreisjes hebben destijds op de kinderen grote indruk gemaakt. Veel kinderen van toen zeggen nu nog dat men dat geweldig vond en er iedere keer met verlangen naar uitzag. Ook herinneren de meesten, zonder aarzeling, het welbekende lied van de Notenboomstraat. In 1952 was er een respectabel aantal van 45 buurtkinderen die met het buurtreisje meegingen. De begeleidende buurtgenoten waren Willem Brandenbarg, Mimi Luiken-Lageschaar, Anke Heinsman, Maria Wissink-Oldenkotte, Eduard Groothuis en mevrouw Reijrink. In de speeltuin van Hellendoorn op de glijbaan is dit grote gezelschap vereeuwigd op onderstaande foto.

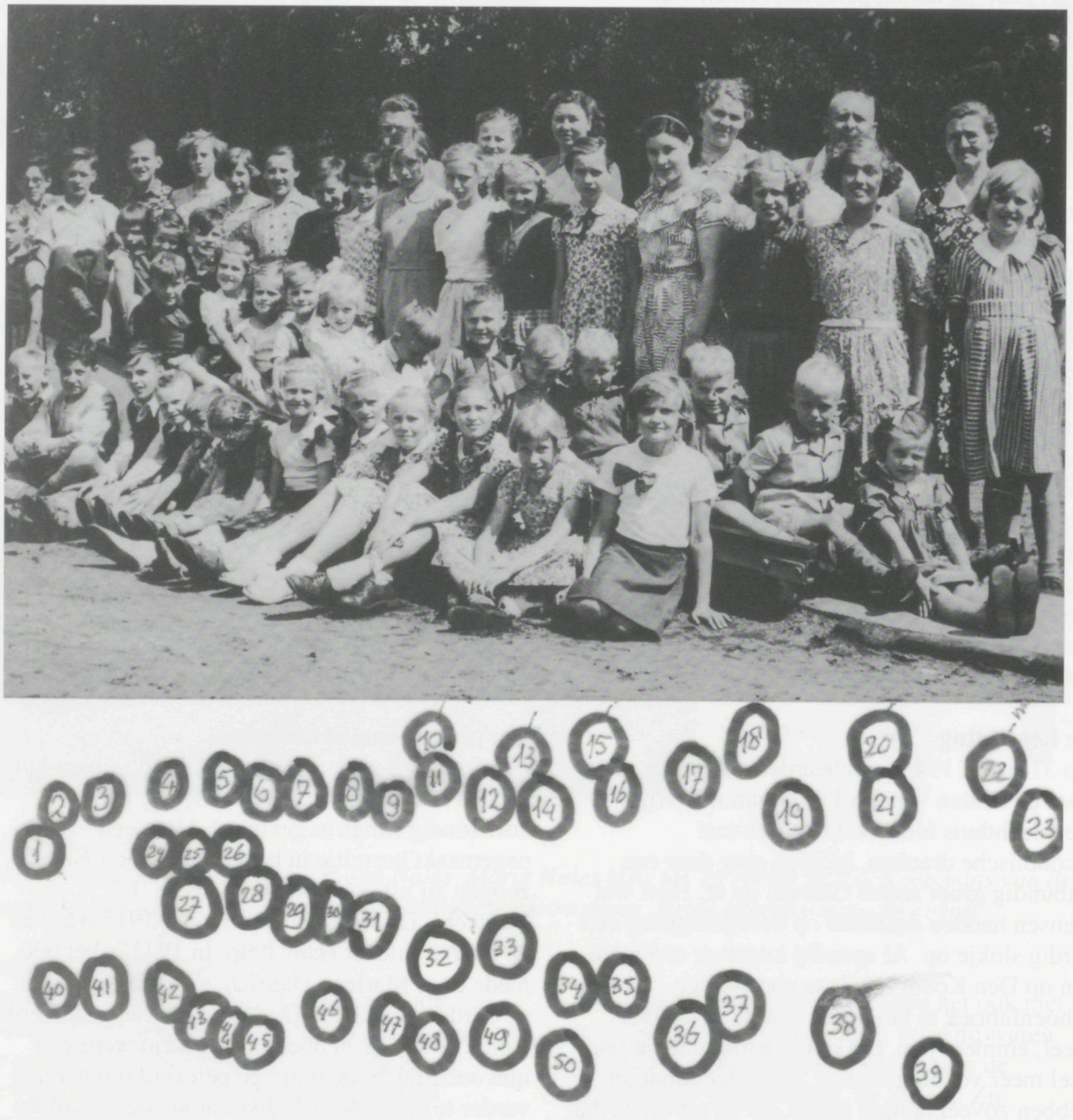

1. *Albert Wolterink*
2. *Frits Wolterink*
3. *Broer Ressing*
4. *Jan Luiken*
5. *Ria Smit*
6. *Wies Anten*
7. *Thea Willemsen*
8. *onbekend*
9. *Truus Gebbink*
10. *Willem Brandenbarg*
11. *Greet Heinsman*
12. *Tine Reijrink*
13. *Mimie Luiken*
14. *Ali Bruynestein*
15. *Anke Heinsman*
16. *Fietje Heinsman*
17. *Riekie Ressing*
18. *Maria Wissink*
19. *Imelda en Annie Hemeltjen*
20. *Eduard Groothuis*
21. *Annie Hemeltjen*
22. *Mevrouw Reijrink*
23. *Ria Hazekamp*
24. *Veronie Hemeltjen*
25. *Greet Gebbink*
26. *Theo Gebbink*
27. *Tonny Heinsman*
28. *Annie Gebbink*
29. *onbekend*
30. *Joris Hoying*
31. *Tineke*
32. *onbekend*
33. *Henny Heinsman*
34. *onbekend*
35. *Hennie Dibbets*
36. *Mieke Hoying*
37. *Gerrit te Plate*
38. *Eddy Groothuis*
39. *Agnes Gebbink*
40. *Tonnie Groothuis*
41. *Bennie Gebbink*
42. *Joop Abbink*
43. *onbekend*
44. *onbekend*
45. *onbekend*
46. *Gem Hoying*
47. *Gerdie Wissink*
48. *Ans Luiken*
49. *Renie Wissink*
50. *Marie Anten*

Feest in de Notenboomstraat

In de Notenboomstraat woonde hoofdpolitieman Vel. Vanwege zijn 40-jarig jubileum als politieman brachten vele Grolsen hem een eerbetoon. De plaatselijke harmonie zorgde voor een vrolijke noot. Het was een waardig feest en een gezellige drukte van jewelste. Opnieuw was er in de straat wat te beleven.

Vic Zemann werd tot priester gewijd. Er was wederom muziek, er waren toespraken en veel belangstellenden. Buurjongen Bennie Bekke werd tengevolge van de politionele acties als militair naar Indië gestuurd. Hij heeft in Surabaya gewerkt als kok samen met een jongen van Koppelman. De jongen van Koppelman is daar helaas overleden. Bennie komt veilig terug in de versierde Notenboomstraat.

Op de foto staan van links naar rechts Theo Kuiper, Jos Ars en Tonny Heinsman

Dr. E.F. Hoying was huisarts in Groenlo

Wateroverlast
Eén zware langdurige regenbui en prompt stond het laagste deel van de Notenboomstraat onder water. Ieder die in de Notenboomstraat gewoond heeft kan het zich herinneren. Natuurlijk trok dat veel bekijks. Het is wel eens zo erg geweest dat het water bijna tot aan de Beltrumsestraat stond. Regelmatig werd er forse schade geleden. Vaak liepen kelders vol met water vooral op het laagste punt nabij de nokse bocht. Omdat de riolering het af liet weten was het toch wel een vieze bedoening. Het vlees van Harrie Luiken in de pekelbaden kon als verloren worden beschouwd. Grondstoffen, in andere kelders opgeslagen, onderging hetzelfde lot. Tot op de dag van vandaag heeft men nog steeds met deze wateroverlast te maken.

Klederdracht
In de Walstraat woonde een alom bekende vrouw met de naam Dieke Pietersen. Dieke viel op door haar kleding. Zij was altijd gekleed in Achterhoekse klederdracht. Deze traditionele dracht bestond uit een lange zwarte rok met een witte knipmuts. Wanneer het winter was, kwam er een lange zwarte jas bij. Zij heeft deze kleding gedragen tot haar dood, midden jaren vijftig van de vorige eeuw. Zij was één van de weinigen, zo niet de enige in Grol die deze klederdracht zolang heeft gedragen.

Cabaret in de Walstraat
Regelmatig gingen de kinderen uit de buurt richting de Walstraat. In een schuur achter het huis van de familie Anten werd theater opgevoerd. Marietje Anten was één van de drijfveren achter deze kleinkunst. Met veel improviseren werd er dikwijls een aantrekkelijk spektakel opgevoerd. Vol bewondering en spanning genoten de kinderen ervan. Wanneer de voorstellingen waren? Ach dat kwam veelal spontaan opzetten en ging van mond tot mond. Daarmee zat de schuur regelmatig vol.

Telefoon
Na de oorlog kregen meer mensen telefoon. De verspreiding was nog wel magertjes. In de Notenboomstraat was het in die tijd gebruikelijk dat er gebeld werd via de buren. Tussen alle drukte door moest er naar de overkant gelopen worden om te melden dat er telefoon was. Het overbrengen van een boodschap? Dit alles werd gewoon gedaan. Prachtig die saamhorigheid! Bernard Weeink woonde met zijn familie boven het café. Het café en de woning hadden hun eigen ingang. Bernard had zich een telefoon aangeschaft. Om de mensen ongestoord te kunnen laten bellen heeft hij speciaal een deur laten maken tussen het café en de woning. De eerste en enige openbare telefooncel die de Notenboomstraat ooit gekend heeft!
Foto onder: café Weeink

Schokkend

Je wordt geboren, je gaat dood. Dat laatste is de enige zekerheid die er is, wat er ook op je levenspad gebeurt. Toch is de dood altijd weer een aangrijpende en droevige gebeurtenis. Je bent erbij, voelt je machteloos. Een bekende, een dierbare sterft. Voor de achterblijvers heeft verlies dikwijls grote gevolgen. Ook onze straat, onze buurt heeft ermee te maken gehad met het heengaan van véél te jonge mensen.
Gedenk hen en in het bijzonder onze buurtkinderen Martie Wolterink en Agnes Gebbink. Martie is door een oogontsteking overleden. Agnes is door een val uit het slaapkamerraam zwaar gewond opgenomen in het Vincentius ziekenhuis. De buurt hoopte vanuit haar diepste, dat Agnes het zou halen. Helaas! Truus Jansen-Gebbink, de zus van Agnes, verwoordt het als volgt: "Ik weet als geen ander, onze straat is er één met een lach en een traan. Als er iets te vieren is, dan is iedereen er, maar ook als er verdriet is, huilt ook echt iedereen. We steunen elkaar in vreugde en verdriet."

Martie Wolterink

Kinderen Gebbink: Marietje, Agnes, Willy, Theo, Bennie, Annie, Greet, Truus en Rikie

Bezige straat; eind jaren 40 en begin jaren 50
Eind jaren veertig, begin jaren vijftig van de vorige eeuw was de Notenboomstraat een levendige straat te noemen. Er waren in de Notenboomstraat mensen die een zelfstandig beroep uitoefenden. Er mag gerust gesproken worden over een grote verscheidenheid. Een beknopt rijtje: de kleermaker, dokter, huisschilder, klompenmaker, kapper, leerbewerker, een assurantiekantoor en zelfs een winkeltje voor bedrijfskleding en fournituren. Er waren in die tijd maar liefst drie bakkers en drie horecagelegenheden in de straat te vinden. Eén daarvan had ook een slijterijvergunning; Weeink, de eerste slijterij van Grolle! De vader van Toon Heinsman was de laatste kuiper in de straat en misschien wel van heel Grolle en omstreken. Een prachtige foto van hem hangt in de kelder van 'de Lange Gang' het museum waar ooit het Grolse nat vandaan kwam.

familie Heinsman in 1946 met van links naar rechts Greetje, Tonny, vader Henny, Gerrie, Hennie jr, Linie, moeder Trui en Fietje

Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat de boodschappen bijvoorbeeld bij de kruidenier opgeschreven werden in een boekje. Betaling geschiedde dan eens per twee of drie weken.

Op de foto staat uiterst links opa Heinsman, de kuiper

Kleermaker Wolterink heeft nogal wat boerenklanten. Ook deze klanten hadden de gewoonte niet direct te betalen. Ze stonden zogezegd aan de lat. Op de zondagmorgen waren de winkels nog gewoon open. De boerenklanten kwamen op zondagmorgen, na de mis of de dienst in de Hervormde kerk, bij Wolterink koffie drinken, een pak passen en, als het hen uitkwam, de rekening betalen. Het was druk in de straat en ook de cafés waren goed gevuld. In die jaren werd het straatbeeld mede gevuld door de bakkers en slagersjongens in hun witte jassen. Met hun sterke transportfietsen, voorop voorzien van een grote kubusachtige mand, brachten ze de bestelling keurig bij de klant thuis. Dikwijls kon je het geratel van karren horen. Dat was dan één of andere koopman die zijn waren probeerde te slijten. Vaak ging dat gepaard met het gebulder van zijn stem om te laten horen wat hij zoal te koop had en welke prijs er voor betaald moest worden.

Een opvallende verschijning in de straat was olieboer Thijssen uit de Goudsmidstraat. Hij droeg een beige/bruinachtig manchester pak. Een mooie strenge platte pet, voorzien van een opvallend embleem van Caltex, sierde zijn hoofd. Zijn handkar was fel rood geschilderd met daarop allemaal aparte vierkante groen gekleurde blikken kannen. Het geheel zag er verzorgd en opvallend uit.

Wie kwam er vroeger eigenlijk niet in de straat en aan de deur? Johan Roerdink en Piet Legro met paard en groentewagen. Wallerbosch, uit onze straat, bracht met paard en wagen melk rond. In het begin werd de melk nog los verkocht, vanuit de melkbus via de maatbeker, het pannetje, melkkoker of melkkan in.

Concurrentie
Met al die bedrijvigheid in de straat ontkwam men niet aan concurrentie. In de Notenboomstraat was een schoenmaker die zelfstandig zijn werk uitvoerde. Met behulp van het gehele gezin liep de zaak goed.

Er kwam een tweede schoenmaker in de straat. Door concurrentie was de eerste schoenmaker, mede door het ontbreken van een opvolger, gedwongen zijn leest te laten voor wat het was.

Echtpaar Wolterink

De televisie
De televisie doet zijn intrede in de Notenboomstraat. De vader en moeder van Theo Kuipers hadden als één van de eersten televisie. Zij waren erg gastvrij voor de kinderen in de straat. Het gebeurde nogal eens dat op de woensdagmiddag een hele schare kinderen uit de buurt bij de familie Kuipers televisie keek.

Het was eens op een zaterdag vroeg in de avond. Rond de klok van half acht zou er iets bijzonders op de televisie komen. De hele kamer zat propvol met nieuwsgierigen te wachten op wat gebeuren ging. Met open mond, grote ogen en de oren gespitst werd gekeken naar een 'mirakel' uit Grolle. Dinie Snijders uit ons eigen Grolle mocht, waarschijnlijk als eerste Grolse, een liedje zingen voor de televisie. In de kamer van de familie Kuipers was het muisstil.

Na het liedje, dat ongeveer twee minuten geduurd heeft, stroomde de 'bioscoop' geleidelijk aan leeg. Met dank aan de vader en moeder van Theo.

Woningen aan de Walstraat

Walstraat

De Walstraat is een heel knus straatje. Het is misschien niet het smalste straatje van Grol. Het valt wel op dat het één van de langste smalle straatjes van Grol is. Helaas eindigt de Walstraat tegenwoordig een beetje in het niets. Vroeger was het duidelijker en kwam zij herkenbaar uit in de Beltrumsestraat nabij de Polvertoren. Het gaf vanuit de Beltrumsestraat een ietwat mysterieuze inkijk. Voor de één was het om er snel aan voorbij te gaan, terwijl een ander geprikkeld werd om op onderzoek uit te gaan.
De Walstraat stamt uit de tijd toen Grol nog omgeven was door verdedigingswerken zoals stadsmuren en later stadswallen. De Walstraat is iets jonger dan de Notenboomstraat. Het mag niettemin met een gerust hart een oude straat van Grol genoemd worden.

Bijzondere personen uit de Notenboomstraat

Elk dorp of stad kent wel zijn eigen markante figuren. Zo ook in Grol en zo ook in onze straat. Ouderen kunnen hem wellicht nog herinneren; Herre Gankvoort met zijn mooie en sterke verhalen. Of de man met de grote snor en oud koloniaal Jamin (zie foto). Diverse jaren heeft hij voor de muziek gelopen als tambour-maître. Later heeft buurtgenoot Bennie Gebbink die taak van Jamin overgenomen. Jamin heeft ook jaren met een prachtige ijscokar vele Grolsen voorzien van een ijsje.

Huisarts Wentholt was een opgeruimd en welgezien persoon. Hij hield van zijn straat en de straat hield van hem.

Jan Nales en zijn vrouw Marie hebben vanaf 1954 tegenover het museum in de Notenboomstraat gewoond. Jan is zelfs enkele jaren beheerder van het museum geweest.

Jan is geboren op een andere historische plek in Grol; de Barakkenplaats. Hij had dichterstalent.
Kwam je Jan waar dan ook tegen dan moest je al spoedig, gewild of ongewild, zijn gedichten aanhoren. Het ene gedicht na het andere rolde over zijn lippen. Er is een bundel van Jan's gedichten uitgegeven in onvervalst Grols dialect met de naam 'Poëzie in een zeskant'.

Foto: Jan en Marie Nales

Foto's boven: Walstraat

Notenboomstraat

Willem Oldenkotte, in de volksmond 'Oldekotje' genoemd, was een overbekende persoon in Grolle. Willem Oldenkotte had de gewoonte om, zoals meer oudere mannen, op speciaal daarvoor bestemd tabak (pruimtabak) te kauwen. Dit kauwen noemde men pruimen. Een uitgekauwde pruim noemde hij 'pietjes'. Kinderen mocht hij graag voor de gek houden. Zo af en toe stopte hij gratis 'pietjes' in hun hand. Vaak zag je Willem lopen met een kruiwagen met lompen, zijn vrachtje voor de dag. De vader en moeder van Willem waren Herman Oldenkotte en Bet van Karel. Zij woonden in 1908 in de Notenboomstraat. Best mogelijk dat Willem Oldenkotte in onze straat is geboren. In 1963 liet de alom bekende kindervriend het leven.
In de Walstraat woonden Tone en Jan Hulsinck. Beide waren goede voetballers. Tone voetbalde in het eerste elftal van Grol. Hij was een stevige man van meer dan twee meter lang. Zijn voetmaat was er niet minder om, maat 48. Tone had de bijnaam de Pantoffel. Dat is gekomen toen hij eens een bal op zijn grote voet had en met één schop een vogel raakte.

Protestant; katholiek
Groenlo is/was overwegend katholiek. Het aantal protestanten is/was klein te noemen. In de Notenboomstraat woonden relatief veel protestanten. Lange tijd heeft een zondagsschool, 'Den Angang', deel uitgemaakt van de Notenboomstraat. De twee verschillende godsdiensten hebben nooit een rol gespeeld in de onderlinge verhoudingen. Men kon het goed met elkaar vinden. Vanaf de oprichting van buurtvereniging De Walnoot tot heden heeft men altijd goed samengewerkt. De oprichters van de buurtvereniging waren zowel van katholieke als van protestante huize. Hun opvolgers hebben tot op de dag van vandaag deze goede onderlinge verhouding in stand kunnen houden. Mede daardoor heeft men kort geleden het 75-jarige jubileum van de buurtvereniging kunnen vieren.

Ondernemende, spelende kinderen
Regelmatig, tijdens de grote vakanties en soms ook op andere vrije dagen, verzamelden de kinderen zich in alle vroegte om gezamenlijk de 'wijde' wereld in te trekken. Die wijde wereld bestond de ene keer uit het schietveld en de andere keer uit de heide. Ter plekke werden er van allerlei spelletjes gedaan. Tussen de spelletjes door werd een boterhammetje gegeten en werd er wat gedronken. Kortom, er werd gepicknickt. Op het eind van de middag ging de

Foto: Den Angang

hele 'bups' weer huiswaarts. De 'grotere' kinderen hielden de kleintjes in de gaten. In het verleden was het verkeer nog van dien aard dat het verantwoord was de kinderen op die manier te laten gaan.

Op de foto staan o.a. Fietje Heinsman, Greetje Heinsman, Bennie Abbing, Dinie v/d Klomp, Tine Reijerink, Henny Heinsman, Tonny Heinsman, Herre Gantvoort en Harrie Abbing

Domeinen

Op de Wal (Houtwal) deed zich een paar zomers een bijzonder verschijnsel voor. Vanaf de Wilhelminabank richting de Monocon, tussen de rij dikke eikenbomen met daartussen gras, was iets gaande.
Kinderen, uitsluitend uit de Notenboomstraat en de Walstraat, verbonden de twee tegenover elkaar staande bomen met een stevig touw. Over dat touw werden allerlei oude dekens gehangen. Op de grond werden de dekens zover mogelijk uitgespreid en vastgezet zodat er een tent ontstond. In de tent werden enkele oude vloerkleden of dekens neergelegd. Iedere familie had zijn eigen plek, zijn eigen bomen en eigen tent. Alle bomen waren in gebruik. De één richtte de tent fraaier in dan de ander. Zelden was er strijd in de zin van vernieling. Natuurlijk enige mate van jaloezie kon niet ontkend worden wanneer de één 'n mooiere tent had dan de ander, maar dat bleef doorgaans binnen de perken. 's Avonds bleven de tenten gewoon staan. De andere dag stond alles er nog net zo bij als die avond ervoor. Op een dag kwam de burgemeester polshoogte nemen. Fietste langs, zag de tenten met allerlei verschillende kleuren en uitdossingen. Hij kon een glimlach niet verbergen. Het gezag heeft gedoogd.
Naast de Wal was ook de straat het domein van de kinderen. Weinig of niet gehinderd door het autoverkeer werden er allerlei spelletjes gedaan. Ook het sluipertje spelen was erg in trek. Het spel begon rond schemertijd. Er werden twee groepen gevormd. De ene groep verdween geleidelijk in het donker terwijl de andere groep hen moest opspeuren. Meer en meer nam het autoverkeer toe en verloor het kind de straat aan de auto.

Woonhuis van Jan en Marie Nales

Bronvermelding:

1. In de stat van Grol, (Adriaan Butter);
2. Groenlo in de tachtigjarige oorlog, (Joep van der Pluijm);
3. De vestingstad Grol in de kaart gekeken, (Joep van der Pluijm);
4. De familie Hakkenbroek 1381, (Piet Hakkenbroek);
5. Merckwaerdighe Bierologie, (Grolsch);
6. Joost v.d. Vondel zegezangen blz 707-713 (J.v.d. Vondel);
   Veroveringen van Grol door Ferderik-Hendrik (J.v.d. Vondel geplaatst 1660);
7. Van Soeter Cokene*, (Grolsch);
8. Kroniek van Groenlo, (W.P. Vemer);
9. Grolse wind* (Jan Groot Zevert);
10. Boek Vesting Grolle, (Groenlose Ondernemers Verbond prijs f 1,00);
11. De vestingstad Grol, (Joep van der Pluijm);
12. Spoorwegen in Winterswijk & Omgeving, (Arjan Ligtenbarg);
13. Boek: Gisteren vandaag, (H. Blanken);
14. Boek: Groenlo het verleden in beeld, (H. Garstenveld, Sylvia Wentink-Oldenkotte);
15. Heren van de stoom*, (Bastiaan Willink);
16. Oud Achterhoeks boerenleven*, (H.W. Heuvel);
17. Achterhoeks Plat met Plaatjes, (A. Colenbrander);
18. Ontstaan der mensheid, (Time-life);
19. De Neanderthaler, (Time-life);
20. De Cro Magnonmens, (Time-life);
21. De eerste boeren, (Time-life);
22. Nederland (vaderlandse geschiedenis van de pre-historie tot nu), (Han van de Horst);
23. De zwarte dood. Hoe de pest de wereld veranderde, Norman F. Cantor).

* Uit deze uitgaven is géén bruikbare info gehaald.

1986: 50 jarig jubileum. Het bestuur bestaat uit mevrouw Koster (voorzitster-secretaresse), mevrouw Overbekking (penningmeesteresse en bestuursleden mevrouw Van Geemen en de heren Bos, Mombarg, Koster en Maarse.

Bestuur anno 2011 met onder van links naar rechst: M. Reusen bestuur sinds 2004, C. Boevink bestuur sinds 1999, A. van Schie penningmeester sinds 1987 boven T. Heinsman, voorzitter vanaf 1999, H. van Dijk, bestuur sinds 2003, M. Overbekking bestuur sinds 2005 en Th. Geurink bestuur sinds 1990.

Buurtfeest van "De Walnoot" gehouden in de zaal De Pelikaan op 29 januari 2011. Het merendeel van de leden was aanwezig.

De stadsboerderij aan de Notenboomstraat

Grunloh, Grol, Groenlo,
Notenboomstraat, Stadsboerderij.
In "onze" oude vestingstad ligt een straat. Een lange straat met de naam Notenboomstraat. De Notenboomstraat heeft vanaf de Markt gezien een wat trechtervormig begin. Een eindje de straat in, richting noordwestelijk, maakt de straat een flauwe bocht om even later met een forse knik zuidwestelijk te gaan en uit te komen op de Beltrumsestraat die eveneens van de Markt afkomt. De Notenboomstraat is één van de oude straten van het voormalige dorpje Grunloh. Op nummer 15 is de eeuwenoude stadsboerderij gevestigd. Eigenlijk is het niet meer dan een vanzelfsprekendheid dat dit juweeltje de volle aandacht krijgt. De stadsboerderij is nagenoeg ongeschonden de tijd doorgekomen. Het is een interessant historisch vakwerkhuis. Het huis "vertelt" hoe en waarin de Grolsen tijdens de late 16de en 17de eeuw hebben gewoond en gewerkt.

Van hutkommen naar vakwerkbouw
Voordat de vakwerkhuizen in het straatbeeld verschenen woonden de Grolsen van weleer waarschijnlijk nog in hutkommen. Een hutkom was niet meer dan een kuil in de grond met een dak er overheen. Het doet een beetje denken aan een berging van aardappelen "aerappelenhutte". Een dergelijke aardappelhut is nog te vinden in de buurtschap Kotten aan de Burloseweg bij Winterswijk. In de 12de eeuw was het wonen in een hutkom heel gewoon. De simpele hutkommen werden meer en meer vervangen door houten huizen. De bouw die werd toegepast was de vakwerkbouw, welke op zijn beurt weer was afgeleid van de driebeukige oude hallehuisboerderijen. De dorpsbebouwing was in die tijd mede afhankelijk van de breedte van het perceel, waardoor één, twee of driebeukige huizen ontstonden.

Vakwerkhuizen
Vakwerkbouw van vóór de 16de eeuw is in Grol nog niet gevonden.
Verval en vaak grote branden (periode 1300-1500) zijn ongetwijfeld van invloed geweest op het verdwijnen van de oude vakwerkbouw. De vakwerkbouw uit de 16de en 17de eeuw kwam er voor in de plaats. Deze vakwerkbouw in de Achterhoek was over het algemeen sober te noemen. Wel was het gebruikelijk om veelal vrome teksten op de gevelstenen of balken boven de poorten neer te "schrijven".

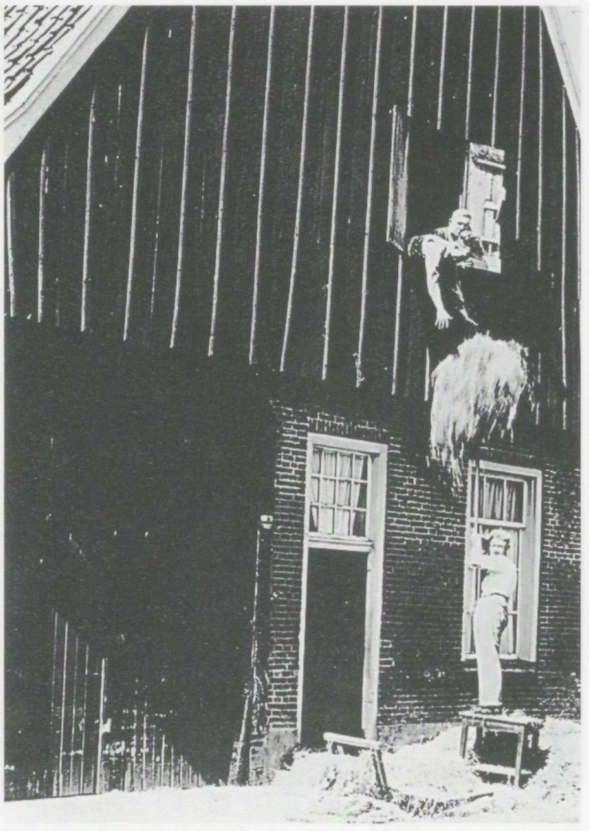

De familie Brandenbarg is hooi aan het binnenhalen in de oude stadsboerderij

Waarschijnlijk hadden veel van de eerste kleinere vakwerkhuizen geen verdieping. De grotere vakwerkhuizen zoals o.a. aan de Beltrumsestraat en de Markt hadden dit vermoedelijk wel. Veel wijst erop dat de grotere vakwerkhuizen het zonder bedrijfsdeuren (poorten) in de voorgevel moesten doen. In de achter- en zijstraten, zoals de Notenboomstraat, hadden de huizen wel van die deuren.

Smalle aanbouw
De kadastrale kaart van 1828 geeft weer dat bij enkele huizen in Grol bij de voorgevel of bij de achtergevel zich nog een smalle aanbouw bevond. Dikwijls was deze aanbouw bestemd voor de bejaarde ouders van de huiseigenaar. Ook nu klinkt ons dat nog steeds bekend in de oren.

Akkerburgers
Groenlo was eeuwen geleden één van die kleine steden die "Akkerburgersteden" werden genoemd. Meer van die kleine steden waren o.a. Ootmarsum, Oldenzaal, Delden en Enschede. Zo ook plaatsen in Duitsland zoals Anholt, Ahaus, Billerbeck, Vreden en Stadtlohn. De bevolking van deze steden noemde men Akkerburgers; naast hun ambacht hadden ze ook een gemengd boerenbedrijfje. Dikwijls werd een stadsboerderij niet alleen voor het boerenbedrijf gebruikt. Er waren ook één of meer ruimten voor het uitoefenen van hun ambacht.

Ommuring
Oude vestingstadjes zoals Lochem, Bredevoort en Groenlo waren door de ommuring gebonden voor wat betreft de bebouwing van de stad. Door die beperking kregen de straten een bochtig verloop. Het dorp Aalten, maar ook vele andere dorpen hadden geen last van een ommuring. Deze dorpen konden zich ruimer opzetten met meer rechte straten en minder scherpe bochten.

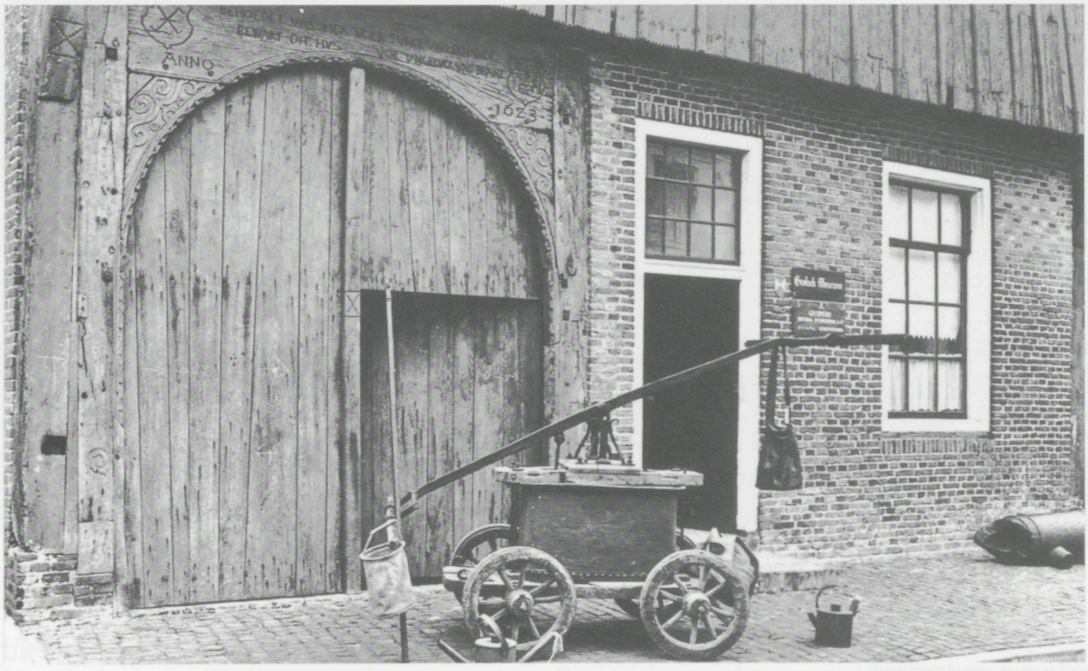

Foto boven: museum en foto rechtsonder: achterkant museum

Verstening der huizen

In de kleine vestingstadjes in Oost-Nederland waren de huizen opvallend gelijk. De vakwerkbouw was de meest gangbare wijze van bouwen, zelfs tot ver in de 19de eeuw. Het mag merkwaardig genoemd worden dat de verstening van de huizen, zoals ook te Grol, ondanks grote en meerdere keren verwoestende stadsbranden, lang uit is gebleven. Wellicht heeft de aard van de bevolking daar iets mee te maken. Uitzonderingen daargelaten, het waren geen grote handelaren. Zoals gezegd, ze voerden hun ambacht uit en boerden wat. Er was vermoedelijk geen behoefte aan grote burgerlijke huizen met verschillende verdiepingen voor opslag. Of was het de ligging: geen "grote" vaarroutes zoals de IJssel en de Rijn in de buurt waardoor handel drijven wel kon maar het vervoer te duur uitpakte?

Het perceel
De stadsboerderij in de Notenboomstraat is gebouwd op een perceel dat waarschijnlijk al in de 14de eeuw bebouwd was. Het is nagenoeg zeker dat de stadsboerderij is herbouwd na een alles verwoestende brand.
Omdat het perceel onderdeel uitmaakt van de historische structuur van de vestingstad heeft het een hoge stedenbouwkundige historische waarde. Ook de bouwhistorische en architectuur - historische waarde van dit pand is hoog. Het gaaf bewaard gebleven (vroeg 17de eeuw) vakwerkbouw is kenmerkend voor de architectuur uit de late 16de en vroege 17de eeuw in deze regio van dit soort huizen. Het pand is één van de weinig overgebleven panden uit die tijd.

Wanneer de kadastrale kaart van 1828 wordt bekeken, dan blijkt dat de percelen langs de oude doorgaande route met de Markt (o.a. Beltrumsestraat) gemiddeld breder zijn dan de percelen aan bijvoorbeeld de Notenboomstraat.

Plattegrond
De plattegrond van de stadsboerderij is trapeziumvormig. De voor- en de achtergevel zijn nagenoeg even breed, ongeveer 8,90 meter. Echter, vanaf de straat gezien, staat de achtergevel ruim een meter naar links ten opzichte van de voorgevel. De rechter en linker gevels hebben een gemiddelde lengte van 14,70 meter en staan onder een schuine hoek met de beide kopgevels.

Jaarringen onderzoek
Uit jaarringen onderzoek (dendrochronologisch) is gebleken dat het hout voor het houtskelet en de kap constructie is gekapt in de zomer van 1623. Waarschijnlijk is het hout afkomstig uit de regio. Men is begonnen met de bouw eind 1623 of begin 1624. Vermoedelijk is men in het najaar van 1623 begonnen met de bouw, ná de grote brand van 1 april 1623.

Toen Frederik Hendrik in 1627, ruim drie jaar later, Grol heeft aangevallen zijn er tijdens het beleg ruim 70 huizen in brand geschoten. Notenboomstraat 15 heeft waarschijnlijk weinig of geen brandschade opgelopen en bleef tot op de dag van vandaag - gelukkig- bestaan.
Het is hoogst onwaarschijnlijk dat destijds lokaal gekapt eikenhout jaren bleef liggen alvorens het in de bouw gebruikt werd.

Zadeldak en leemwand
In de 16de en 17de eeuw waren de vakwerkhuizen in de Achterhoek meestal éénbeukig. De kappen van de vakwerkhuizen waren allemaal voorzien van zadeldaken. De wandvakken bestonden uit vlechtwerk van twijgen (sprenckels aan de wand), afgesmeerd met koemest en/of leem, een soort van gewapend beton. De stadsboerderij heeft deze gevulde leemwanden gekend tot in de vroege 19de eeuw. Na die tijd moest het "gewapend beton" plaatsmaken voor de bakstenen vullingen. Het hele pand is toen ingrijpend verbouwd.

Getuigenis van oude foto's
Op grond van wat oude foto's blijkt dat de stadsboerderij vanaf 1850 ruim honderd jaar lang weinig of niet is veranderd. De oorspronkelijke poort was omgeven met een fors kozijn. In de bovenhoeken was dit kozijn voorzien van schoren, ook wel korbelen genoemd. De voordeur, evenals het venster met haar 12-ruits schuifraam, zijn op vooroorlogse foto's duidelijk herkenbaar. De stoep liep vroeger vanaf de straat flauw hellend op richting de voordeur. Ook het gezaagde luik midden boven de deur met zijn oude gesmede hengen is op diverse oude foto's te zien.

Eigendom van
Uit eerste kadastrale opschrift van 1828 opgesteld door landmeter C. de Jongh blijkt dat het perceel waarop de stadsboerderij gebouwd is (sectie 4 nummer 464) eigendom is van Engelbert Abbinck. Abbinck was van beroep predikant. Het is niet zeker of de predikant zelf het huis bewoonde. Nadat het pand in 1950 door de gemeente Groenlo is gekocht van de familie Brandenbarg volgde een restauratie. Tijdens deze restauratie werd een historische poort uit 1623, afkomstig van een schuur van notaris Weyn aan de Lievelderstraat, geplaatst. Omdat de oude gildebroeders destijds werkten met standaardmaten paste de oude "vreemde" poort precies in het pand aan de Notenboomstraat.

Willem te Broeke houdt al knielend alle werkzaamheden nauwlettend in de gaten.

Inrijpoort
De historische houten inrijpoort in de voorgevel is omzoomd met een schitterende profiellijst. Het kozijn van de poort is zwaar en opgezet volgens een dekbalk constructie. Het profiel dat is aangebracht op de boogrand bestaat uit een aaneenschakeling van schuin bewerkte en uitgeholde randen (biljoenen). Het hart van elke uitholling is versierd met een uitgesneden bolle knop. Op de korbelen bevinden zich sierlijk uitgesneden decoraties in krulvorm.
In de opening is een uitneembare middenpost (stiepel of middelaar) geplaatst. Deze stiepel is ongeveer halverwege versierd met een Andreaskruis. Dezelfde decoratie is ook aangebracht aan de onderkant van de korbelen die het overstek van de oude houten topgevel ondersteunen.
De twee licht gebogen korbelen op beide hoeken van de voorgevel die aansluiten op de zichtbare stijlen van het strijkgebint zijn van oorspronkelijke makelij.

De gevel naast de poort
De gevel naast de poort is in kruisverband gemetseld. Er zijn daarbij rode, donkere en af en toe gesinterde stenen gebruikt op een zodanige wijze dat er een patroon is ontstaan. In deze gevel bevindt zich ook een houten deurkozijn met een opgeklampte deur met daarboven een 12-ruits bovenlicht. Het venster naast de deur is een schuifraam met twaalf ruitjes. Onder de onderdorpel van het bovenlicht in de kozijnstijlen is een dichtgezette sponning waarneembaar, mogelijk dat het een andere, oudere raamindeling heeft gehad.

Houten topgevel.
De houten topgevel is een opvallende oude houten overkragend gevelschot dat bestaat uit oude eikendelen welke verticaal zijn aangebracht. De onderkant van deze eiken planken zijn bewerkt. Afgeronde deklatten dekken de naden tussen de eikendelen af. Het geheel is rood geverfd. De verhalen gaan dat het rood maken

vroeger met ossenbloed werd gedaan. De voorgevel wordt afgesloten door houten windveren met ojiefbeëindiging aan de onderkant. Een uit hout gezaagd gevelteken staat fier in de top. Het geheel is zéér bepalend voor het beeld in dit deel van de straat.

Rechterzijgevel.
Deze gevel laat aan de rechterzijde haar vakwerkarchitectuur zien. De linkerkant van de gevel is gemetseld met oude baksteen in kruisverband (20-20,2 x 9 x 5cm,10 lagen = 63cm). Op de helft van dit gevelvlak is het bovenste deel van de stijl van het tweede gebint goed zichtbaar.
Het is merkwaardig dat telmerken zowel op de wandregels als op de gebinten ontbreken. Telmerken zijn wél aanwezig op de balken van de rechter zijgevel van de "buurman", terwijl de vakconstructie niet bepaald nieuw oogt bijvoorbeeld door restauratiewerk.

Achtergevel.
Hier zijn nog restanten te zien van de stijl en regelwerk van de oude vakwerkwand. De gebintstijlen op de gevelhoeken dragen de sporen met zich mee van het oorspronkelijk houten overstek welke ook aan deze achtergevel aanwezig was. Boven de ankerbalk is goed te zien waar de sterk verweerde uiteinden van de vloerdelen en het metselwerk van de borstwering op rusten. Rond de vensters kan het metselwerk nog dateren uit de late 18de of vroege 19de eeuw.

Linkerzijgevel
Tussen het buurpand en de oude stadsboerderij bevindt zich een smalle steeg, zogenaamde osendrop. De linkerzijgevel is voornamelijk blind uitgevoerd. De stijl van het middelste gebint in deze gevel is nog te zien.
De gebintstijlen links en rechts zijn ingemetseld. Daardoor lijkt het alsof de gevel twee uitspringende muurdammen heeft.
Aan de rechterzijde van de linker muurdam is een hoog geplaatst venstertje te zien. Dit venstertje heeft twee kleine enkel-ruits stolpramen. Het kozijn en de beide raampjes zijn nog voorzien van een oude okergele verflaag. Rechts van dit venster is een gevelvlak met witresten op de bakstenen te zien dat mogelijk duidt op een dicht gemetseld venster.

Interieur
De kelder is te vinden rechts achterin het oude woongedeelte en ligt voor een deel onder het maaiveld. Achter de bedstede is een portaaltje met een deur en een trap die naar de kelder gaat.

Voormalige deel
De deelruimte ligt links voor in het pand en sluit aan op de voorgevel. In één van deze grote ruimten van het huis zijn twee ankerbalken van de gebinten goed zichtbaar. De ankerbalk van het eerste gebint is nog voorzien van een korbeel. De gebintvakken zijn door middel van drie balken per vak verder opgesplitst. Al deze balken samen maken deel uit van de zoldervloer.

Interieur museum

Vestibule, middengang en potscheurtjes
Het pand heeft rechts van de deelruimte een middengang. Door middel van een tochtdeur wordt de vestibule gescheiden van de middengang. Vanuit de vestibule kan men door middel van paneeldeuren in beide zijwanden kiezen voor de deelruimte of de voorkamer. Deze vloer is voorzien van potscheurtjes in keperverband (visgraatvloer), net als meerdere vloeren in dit pand. Ook buiten bij de voordeur komt men ze tegen. Aan het eind van de gang is eenzelfde soort deur als de tochtdeur, die toegang biedt tot de achterin gelegen woonkeuken.

De voorkamer, middenvertrek en kleine keuken
De gang geeft toegang tot drie achter elkaar liggende vertrekken. De achterwand in de voorkamer is voorzien van een stookplaats bestaande uit een oude schoorsteenmantel. Tijdens restauratiewerk is de vloer van deze kamer voorzien van historische zwarte en rode plavuizen. Het middenvertrek en daarachter het keukentje ontvangen het licht door een laag geplaatst venster in de rechterzijgevel. Hier zijn de vloeren ook met potscheurtjes bedekt. In de kleine keuken is een kleine insteek waar de ongeschilderde balklaag zichtbaar is.

De oude woonkeuken
Achter een oude scheidingswand die dwars geplaatst is en vermoedelijk nog tot de oorspronkelijke binnengevels behoort, bevindt zich in het midden een ruim woonvertrek (de woonkeuken). Tegen de linker wand is een aanzienlijke schouw te zien. Links van de schouw is een deur naar het kantoortje en rechts een deur naar de weefkamer. Tijdens de restauratie in 1964 is er een bedstede ingebouwd. In de oude scheidingswand is nog een spoor van een oude wandstijl te zien. In deze wand bevinden zich twee deuren één naar de gang en één naar de kleine keuken. De vloer is ook hier belegd met potscheurtjes.

Het kantoortje en de weefkamer
Deze twee vertrekken zijn historisch te noemen en waarschijnlijk ontstaan in de late 18de of vroege 19de eeuw. Zeker is dat zij in 1950 al aanwezig waren. Het is goed mogelijk dat het kantoortje van oorsprong een slaapvertrek was voorzien van bedsteden. Een wandstijl met korbeel en ankerbalk van het vierde gebint kunnen in dit kantoortje rustig bekeken worden.

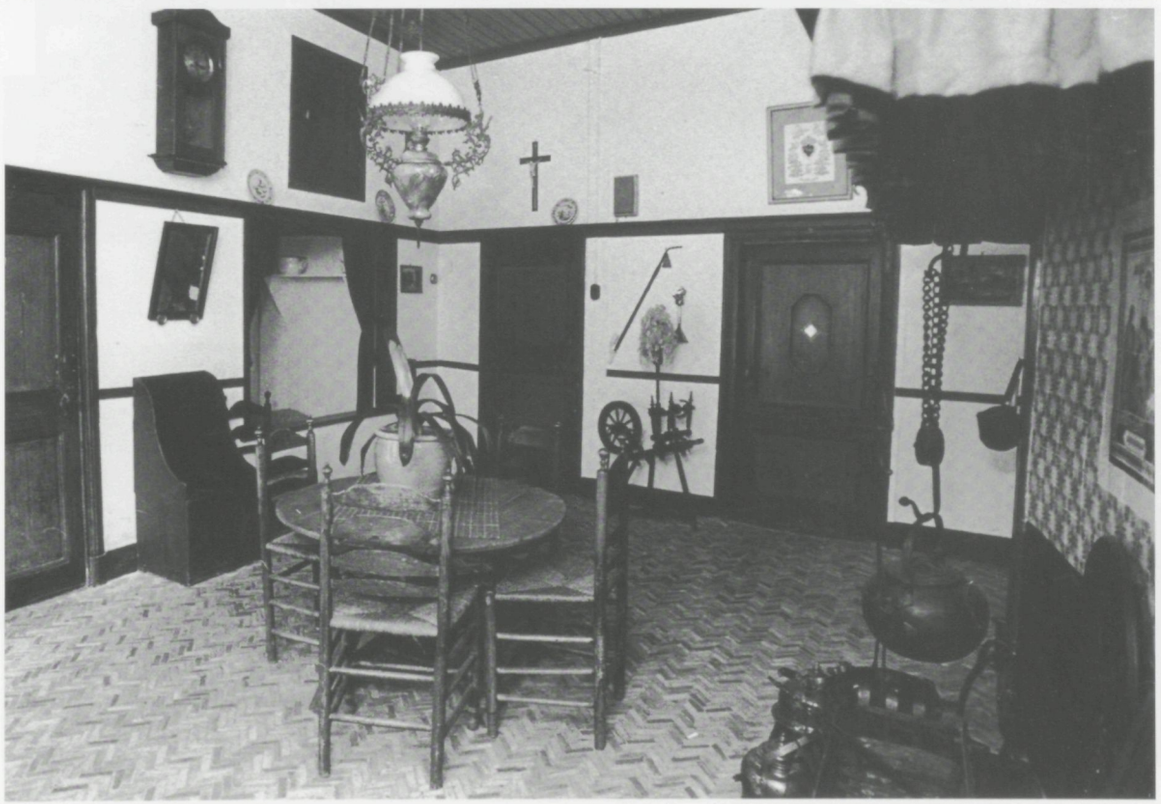

Interieur museum

Insteekverdieping
De insteekverdieping boven de gang en de kleine keuken was voornamelijk bedoeld als bergruimte. Het lijkt er niet op dat dit een slaapvertrek is geweest. In deze ruimte zijn gegevens af te leiden betreffende de wanden. De achterwand maakt deel uit van de mogelijk historische scheidingswand tussen het bedrijfsmatige en het woongedeelte. Van oorsprong bestond ook deze wand uit vlechtwerk van twijgen en leem. In deze ruimte staat op de gebintstijl een merk IVI. Het is het enige bekende teken tot nu toe. Mocht het een merkteken zijn, dan kan het wijzen op nummer zes en zou het betekenen dat het strijkgebint 1 (links) en 2 (rechts) heeft, het tweede gebint 3 (links) en 4 (rechts), het derde gebint 5 (links) en het aangetroffen teken IVI dus 6 (rechts). Andere merktekens moeten nog gevonden worden; als die er zijn?

Schuifgrendel en geheng
De schuifgrendel op de deur tussen de woonkeuken en de gang kunnen nog uit de 18de eeuw zijn, zo ook het oude gesmede geheng op de deur tussen de woonkeuken en de kleine keuken.

Groenlo, Het Grolsche Museum, Afd. Oudheidkamer

Zolder

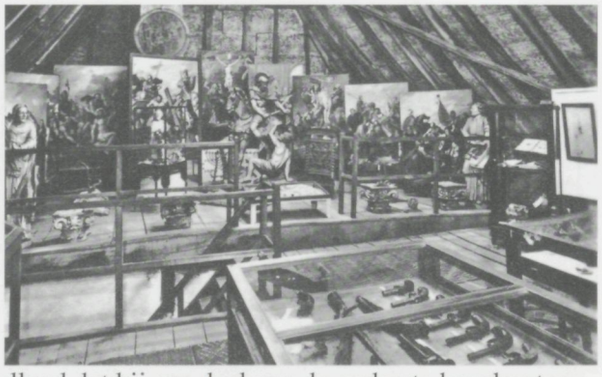

De zolder is van oorsprong opgezet als een niet gedeelde ruimte. De oude eiken sporen kap met de dubbele haanhouten en het dakbeschot zijn goed te zien. De haanhouten zijn door middel van een inkeping in de sporen vastgenageld met oude handgesmede spijkers. Bij de dakvoet bezitten de sporen erop gespijkerde aanlopers, die het overstekje boven de zijgevels dragen. Bij het achterschild heeft, zoals nu nog aan de voorkant, ook een overkragend houten topgevel gezeten. Het is opvallend dat bij een deel van de onderste haanhouten, bij de aansluiting op de sporen waar een soort gording aanwezig is, geen telmerken te vinden zijn.

Tot besluit

De stadsboerderij behoorde vroeger tot een voor oostelijke begrippen algemeen huis, die een grote verspreiding kende in steden en dorpen als Lochem, Bredevoort, Aalten, Lichtenvoorde en Groenlo.
De boerderijen waren grotendeels hetzelfde, maar kenden ook allerlei tussenvormen en verschillen. Eigenlijk is er niets unieks bewaard gebleven, zij het dat in de afgelopen halve eeuw met razend tempo deze huizen zijn gesloopt. Daarom is "ons" exemplaar in de Notenboomstraat zeldzaam geworden.

Tip:

Er zijn in Grol, o.a. in de Lievelderstraat, nog aardig wat smalle steegjes (druipgang of osendrop genoemd) tussen de huizen te vinden. Een kijkje daartussen vertelt dat het vroeger een vakwerkhuis is geweest.

Samenvatting:

1. De stadsboerderij Notenboomstraat 15 heeft nog voor het grootste gedeelte ankerbalk gebinten met een sporenkap die beide dateren uit 1623-1624.
2. Restanten van het houtskelet van de wanden, het regelwerk, is ook uit de periode 1623-1624.
3. De kinderbinten hebben plaats gemaakt voor de balklaag uit de 18de eeuw. De balklaag is goed te zien in de deel.
4. De scheidingswand tussen de deel en de woonvertrekken achter en de wand met de keukenschouw zijn uit de tijd van de bouw van het pand.
5. Andere wanden zoals die van het woongedeelte aan de voorzijde zijn van latere datum 18de en 19de eeuw.
6. Het bakstenen vulwerk is uit de late 18de en vroege 19de eeuw.
7. Hoogstwaarschijnlijk komt de keukenschouw nog voort uit de eerste bouwfase.
8. De stadsboerderij is een Rijksmonument en zeldzaam gaaf in zijn soort.

Henk en Lies Koster. Henk is jarenlang voorzitter geweest van de buurtvereniging. Samen beteken ze heel veel voor de buurtvereniging.

Foto boven: viswedstrijd aan de Kanonswal
Foto onder: kermis op de Markt

Eerder verschenen uit de reeks Grols Verleden

GROLS VERLEDEN NR 1
JAARGANG 1, april 2001

- Herinnering aan een in 1938 verdwenen oud saksisch boerderijtje
- Maria Wiecherink, slachtoffer van gebeurtenissen en omstandigheden
- Het bakkersvak bij bakkerij Tops rond de eeuwwisseling en de twee wereldoorlogen

GROLS VERLEDEN NR 2
JAARGANG 1, november 2001

- Steenfabriek Groenlo

GROLS VERLEDEN NR 3
JAARGANG 2, mei 2002

- Jan Rouwmaat en Scapino?
- Het Grolse stationsgebouw en de plaatselijke bureauhouder, Jan Roerdink, in de oorlogsjaren
- De vestingstad Grol, de geschiedenis van de vestingwerken van Groenlo (vervolg)
- Bakker Milius

GROLS VERLEDEN NR 4
JAARGANG 2, november 2002

- Groenlose Burgerharmonie 1927 - 2002

GROLS VERLEDEN NR 5
JAARGANG 3, november 2003

- Hotel de Moriaan
- Con Brio
- Grol en Simancas

GROLS VERLEDEN NR 6
JAARGANG 4, juni 2005

- De Bempte breed uitgemeten
- Herinneringen aan Groenlo tijdens de oorlog
- De vestingwerken van Grol tijdens het 12-jarig bestand
- Groenlo: de militaire barakken en de brand van 1623Schilderij "gezicht op de Markt te Grol"

GROLS VERLEDEN NR 7
JAARGANG 4, oktober 2005

- Buurtvereniging De Eibergseweg 75 jaar.

GROLS VERLEDEN NR 8
JAARGANG 5, april 2006

- De Grolse kanonnen door de jaren heen

GROLS VERLEDEN NR 9
JAARGANG 6, oktober 2007

- Toneelvereniging D.I.T.O. 75 jaar

GROLS VERLEDEN NR 10
JAARGANG 7, december 2008

- De Firma Edward Ainsworth & Co
- Grollae obsidio
- Witte doek ging na zestig jaar in Groenlo op zwart begonnen als Groenlose Bioscoop, later Asta en geëindigd als De Mattelier

GROLS VERLEDEN NR 11
JAARGANG 8, Mei 2009,

- 60 jaar Marianum in beeld

GROLS VERLEDEN NR 12
JAARGANG 10, Mei 2010,

- Bejaardentochten

GROLS VERLEDEN NR 13
JAARGANG 10, december 2011,

- Groenlo 1960

HOTEL RESTAURANT
DE PELIKAAN
HOTEL „DE PELIKAAN"